

# Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Aile Teması Üzerine Bir İçerik Analizi\*

## Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 30 Ağustos 2025 Kabul Tarihi: 17 Aralık 2025

✉ **Osman Yılmaz**

Dr. / PhD.

Diyanet İşleri Başkanlığı / Presidency of Religious Affairs,

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0000-0001-6381-8414>

[osmanyilmz0657@gmail.com](mailto:osmanyilmz0657@gmail.com)

Katkı Oranı: %60

✉ **Dilek Gürbüz Yiğit**

Doktora Öğrencisi / PhD. Student

İnönü Üniversitesi / Inonu University

İlahiyat Fakültesi / Faculty of Theology

<https://ror.org/04asck240>

<https://orcid.org/0000-0002-5093-945X>

Katkı Oranı: %40

## Öz

Bu araştırma, 2014-2025 (ilk altı ay) yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan hutbelerde aile temasının nasıl ele alındığını incelemektedir. Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada 622 hutbe arasından doğrudan ve dolaylı olarak aile temasına değinen 36 hutbe incelenmiştir. Ailenin önemi, işlevleri, aileyi bir arada tutan değerler ve aile içi roller hutbelerde öne çıkan başlıklardır. Bulgular, hutbelerde aile kurumunun İslâm'ın emri, toplumsal istikrarın temeli, birey için güvenli bir sığınak ve Allah'ın lütfu olarak vurgulandığını göstermektedir. Sevgi, saygı, şefkat, merhamet, sadakat, güven, yardımlaşma, sorumluluk, adalet, nezaket ve İslâmi ilkeler hutbelerde vurgulanan değerlerdir. Ailenin bireylerin ilk değerleri öğrendiği eğitici işlevi, çocuk ve gençleri kötülüklerden koruyan koruyucu işlevi ve sağlıklı toplumun temeli olan toplumsal işlevi öne çıkmaktadır. Hutbelerde ebeveynlere çocuklarını hem maddi hem manevi açıdan yetiştirme sorumluluğu yüklenmiştir. Hutbelerin aile temasını geleneksel açıdan olduğu kadar dijitalleşme, bireyselleşme, yabancılaşma gibi çağdaş sorunlar bağlamında da ele aldığı görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Camilerde Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbeleri, Hutbelerde Aile.

\* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

## A Content Analysis on the Theme of Family in the sermons of the Presidency of Religious Affairs\*

### *Research Article*

Received: 30 August 2025 Accepted: 17 December 2025

### **Abstract**

This study examines how the theme of family is addressed in sermons published by the Presidency of Religious Affairs between 2014 and the first six months of 2025. Using document review and content analysis methods within a qualitative research framework, the study analyzed 36 sermons out of 622 that directly or indirectly addressed the theme of family. The sermons prominently discuss the importance and functions of the family, the values that sustain it, and the roles within it. The findings indicate that the sermons portray the family as an institution commanded by Islam, a foundation of social stability, a safe haven for individuals, and a blessing from Allah. They emphasize values such as love, respect, compassion, mercy, loyalty, trust, cooperation, responsibility, justice, politeness, and adherence to Islamic principles. The educational function of the family-where individuals first learn moral values-its protective function that shields children and youth from harmful influences, and its social function as the basis of a healthy society are all highlighted. The sermons assign parents the responsibility of raising children in both material and spiritual terms. In addition to traditional perspectives, the sermons also address contemporary issues affecting the family, including digitalization, individualization, and alienation.

**Keywords:** Religion Education, General Religious Education, Religious Education in Mosques, Sermons by the Presidency of Religious Affairs, Family in Sermons.

---

\* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

## Summary

Throughout human history, the family has been regarded as the most fundamental institution in which individuals are born, raised, and learn social values. Processes such as modernization, individualization, urbanization, and globalization have led to significant changes in family structures. Today, the spread of the nuclear family model, alienation in social relationships, weakened interpersonal communication, and the erosion of spiritual values have brought renewed attention to discussions about the functions of the family institution. In this context, studies on the family are important for maintaining social stability, ensuring the transmission of values, and meeting the spiritual needs of individuals. Sermons, one of the most significant tools of widespread religious education in Türkiye, are key texts that address the family from religious, cultural, and social perspectives. Beyond transmitting religious knowledge, sermons also have a pedagogical function: they shape individuals' value systems, foster social consciousness, and develop a discourse aimed at protecting the family. The aim of this study is to examine how the theme of family is addressed in sermons published by the Presidency of Religious Affairs between 2014 and the first six months of 2025. Although there are content analysis studies on sermons in the literature, comprehensive research that holistically explores the theme of family remains limited. This study seeks to address this gap. The research was conducted within a qualitative framework, using document analysis as the data collection method. A total of 622 sermons published on the official website of the Presidency of Religious Affairs were reviewed, of which 18 directly addressed the theme of family and 18 indirectly engaged with family-related issues. Through content analysis, statements in the sermons were coded, themes were generated, and the findings were systematically organized. To ensure reliability, two researchers performed independent coding and reached agreement on a common set of themes. The findings show that the sermons address the family in a multidimensional manner. First, they emphasize the importance of the family, defining it not only as a biological union but also as a blessing from God, a safe haven for the individual, and the foundation of society. The sermons state that families established through legitimate marriage preserve chastity, maintain lineage, and ensure social stability. The idea that "remaining a family is as important as establishing one" encourages sustainable togetherness. Second, the sermons highlight the values that hold the family together. Love, respect, compassion, loyalty, trust, responsibility, and justice are presented as essential for maintaining peace within the family, preventing violence, and fostering constructive communication. Third, the functions of the family are underscored. The family is described as the

primary environment for moral and religious education, a protective space shielding children and youth from harmful influences, and a foundational component of social order. Fourth, the sermons address roles within the family. Parents are assigned the responsibility of raising their children both materially and spiritually, and children are reminded of their duty to show respect to their parents. Fidelity, trust, and devotion between spouses are emphasized as fundamental principles. Overall, the sermons portray the family as both a religious responsibility and a guarantee of social stability, offering a protective framework against contemporary challenges. The findings also indicate that modernization, individualization, digitalization, and globalization are described as factors that threaten the family structure. By revealing this multidimensional sermon discourse centered on the family, the study contributes to the literature on the social function of religious texts. Examining the theme of family from multiple perspectives demonstrates ongoing efforts to raise social awareness regarding the protection of the family. Future research that analyzes the emphasis on family in sermons across different socio-cultural periods or in relation to major social events will further enhance understanding of the social functions of religious discourse.

## Giriş

Aile, insanlık tarihi boyunca en temel sosyal kurumlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bireyin doğduğu ilk sosyal çevre olan aile, hem biyolojik bir bağ oluşturması ile hem de psikolojik, kültürel ve toplumsal işlevleriyle hayati bir öneme sahiptir. Toplumların sürekliliğinde, değerlerin aktarımı ve bireylerin toplumsal hayata uyum sağlamasında aile önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda modernleşme, kentleşme, bireyselleşme, küreselleşme ve teknolojik dönüşümlerle birlikte, aile yapısında önemli değişimler yaşanmaktadır.<sup>1</sup> Geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye geçiş, toplumsal ilişkilerdeki farklılaşmalar ve bireysellik eğilimleri, aile kurumunun işlevlerini yeniden tanımlamayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, ailenin önemini ve işlevlerini çağdaş toplumsal koşullar ışığında ele almak büyük bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Güçlü bireyler ve toplumların oluşturulmasında, aile kurumu önemli bir yere sahiptir. Aile kurmak, insanın yaratılış amacına uygun bir davranıştır. Aynı zamanda aile, toplumun varlığını ve devamını sağlayan temel bir kurumdur.<sup>2</sup> Aile, kültürel mirasın korunması, değerlerin, geleneklerin, bilgi ve deneyimlerin nesilden nesile aktarılması açısından da kilit bir işleve sahiptir. Ayrıca aile, bireyin kimliğinin, aidiyet duygusunun ve özsaygısının gelişiminde temel bir rol üstlenmektedir.<sup>3</sup>

İslâm, aile kurumunu insanın fitrî ihtiyaçlarını karşılayan, sevgi, merhamet ve sorumluluk bilincinin geliştiği bir yuva olarak görmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ailenin sevgi ve sükûn temelleri üzerine inşa edildiği ifade edilmiştir: “*Kendileriyle huzur bulasınız diye size kendi cinsinizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet koymasın O’nun (Allah’ın) varlığının delillerindendir.*”<sup>4</sup> Hz. Peygamber (s.a.s.) ise “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır”<sup>5</sup> buyurarak ailede ahlâkî sorumluluk

<sup>1</sup> Ali Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile: Değişen Annelik ve Babalık”, *Tevilat* 1/1 (2020), 37-38; Bilgehan İhtiyar, “Türk Dizilerinde Aile Temsili: Gönül Dağı ve Yalı Çapkını Dizileri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi* 3/1 (2024), 100.

<sup>2</sup> Ali Akdoğan, “İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi”, *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 59.

<sup>3</sup> Yakup Hafızoğlu, “Neslin Korunmasında Ailenin Önemi ve Animasyon Filmlerde Nesle Yönelik Eşcinsel Tehditler”, *Modern Dönemde Aile ve Problemleri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 142.

<sup>4</sup> er-Rûm 30/21.

<sup>5</sup> Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

bilincinin önemine dikkat çekmiştir. Bu anlayış, İslâm'ın aileye yüklediği manevî, ahlâkî ve toplumsal sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, hem bireye hem de topluma rehberlik eden bir kitap olarak, insanın gelişimi için temel bir kurum olan aileye özel bir vurgu yapar. Aile bireylerinin hak ve sorumlulukları, aile saadetine ilkeleri ve olası sorunlara yönelik çözümler konusunda evrensel ilkeler ortaya koyar.<sup>6</sup> Hz. Peygamber (s.a.s.) ise küçük yaşta anne ve babasını kaybetmesine rağmen aile bağlarının değerini daima hatırlamış; anne-baba hakkına riayet, eş ve çocuklara sevgi ve merhametle davranma konularında ümmetine örnek olmuştur.<sup>7</sup> Bu yönüyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) aile yaşantısı, İslâm'ın aile anlayışını en somut biçimde temsil etmektedir.

Toplumu şekillendiren din, gelenek, örf ve değer sistemleri gibi unsurlar, bireyin sosyalleşme sürecinde temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Bu değerlerin temeli, bireyin ilk sosyal çevresi olan ailede atılmaktadır. Dolayısıyla aile, bireyin toplumsal kimliğini ve değer dünyasını şekillendirmede belirleyici bir rol oynar.<sup>8</sup> Aileye olan toplumsal ilgiyi “son kale” metaforuyla açıklayan bazı yaklaşımlar, modernleşmenin aileyi dönüştürdüğünü ve geleneksel yapısının zayıfladığını vurgulamaktadır.<sup>9</sup>

Küreselleşmeyle birlikte aile kurumunun giderek değer kaybı yaşadığı kabul edilmektedir. Bu süreçte aile üyeleri arasında kopma ve yabancılaşma ortaya çıkmakta; bunun bir sonucu olarak yalnızlaşan birey, ekonomik belirsizlikler, istikrarsızlıklar ve sosyal kopmalar nedeniyle artan kaygılar yaşamaktadır. Bu değişimler neticesinde, toplumumuzda pek çok problemin ortaya çıktığı görülmüş ve toplumsal yaşamın temel kurumlarından olan aile de bu durumdan etkilenmiştir.<sup>10</sup> Örneğin dinî, millî, manevî ve ahlâkî hassasiyetin zayıflamasıyla aile içi şiddet, aile içi iletişimsizlik, aldatma, manevî değerlerin azalması, genç ve ebeveyn ilişkilerindeki uçurum, huzursuzluk ve tüm bunların neden olduğu ruhsal problemlerde de artış görülmektedir.<sup>11</sup> Bununla birlikte, günümüzde aile kurumu geçmiş dönemlere kıyasla daha ciddi risklerle karşı karşıyadır. Boşanmaların artması, tek ebeveynli ailelerin çoğalması, nikâhsız birlikteliklerin ve evlilik dışı doğumla-

<sup>6</sup> Mahmut Öztürk, “Aile Saadeti İçin Kur'ân'dan Öğütler”, *Peygamberimiz ve Aile* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 28-29.

<sup>7</sup> Ali Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örneği”, *Peygamberimiz ve Aile* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 32.

<sup>8</sup> Seda Şen, “Çocuğun Mahremiyet Eğitiminde Ailenin Rolü ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 18.

<sup>9</sup> Süleyman Gümüş, “Modern Aile Biçimi: Ailedeki İmgesel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dergiabant* 12/1 (Mayıs 2024), 132.

<sup>10</sup> Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür* (Ankara: AKM Yayınları, 2007), 36.

<sup>11</sup> Necdet Subaşı, “Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam Sempozyumu* (TDV Yayınları, 2002), 511-523.

rın yaygınlaşması, ailenin işlevlerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Evlilik ve çocuk sahibi olmanın ertelenmesi veya reddedilmesi de bu süreci daha karmaşık hale getirmektedir.<sup>12</sup> Dünya çapında gelişen toplumsal, kültürel ve ekonomik değişikliklerle beraber, ailenin yapısı da farklılaşarak çekirdek aileye alternatif farklı aile yapıları ortaya çıkmıştır.<sup>13</sup> Bu yapısal dönüşümler karşısında, Müslüman ailenin kimliğinin ve değerlerinin korunarak dengeli bir dönüşüm geçirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.<sup>14</sup>

Bauman küreselleşmenin yarattığı yalnızlaşma ve yabancılaşma gibi tehlikelerle baş etmenin tek yolunun dayanışma olduğunu belirtmektedir.<sup>15</sup> Aile kurumu, bu dayanışma ortamını bireylere sunmaktadır. Toplumun her kurumunun aileyi koruyarak işlevlerinin devamını sağlama görevini üstlenmesi önemlidir. Tüm bu gelişmeler aile yapısının korunması gerekliliğini ortaya koymaktadır.<sup>16</sup> Özellikle dinî değerler, inançlara dayalı ahlâkî ve manevi ilkeleri sağlayarak aile kurumlarının oluşturulmasında ve aile ilişkilerinin düzenlenmesinde yönlendirici rol oynar.<sup>17</sup> Bu çerçevede dinî söylem, aile değerlerinin korunması, güçlendirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir referans kaynağıdır.

Dini söylem, İslâm'ın aileye ilişkin temel değerlerini toplumsal düzlemde canlı tutmakta; sevgi, merhamet, adalet, sadakat ve sorumluluk bilincine dayalı bir aile anlayışının yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) hutbeleri ve rehberlik çalışmaları, söz konusu dini referansları topluma aktaran en önemli araçlardan biridir. Hutbeler, yalnızca dini öğütlerin paylaşıldığı metinler değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin yeniden üretilmesine katkı sağlayan önemli bir iletişim aracıdır. DİB tarafından düzenli olarak sunulan hutbeler, aileye dair dinî, ahlâkî ve toplumsal mesajların geniş kitlelere aktarılmasını sağlayarak aile kurumunun güçlendirilmesinde kritik bir rol üstlenme potansiyeline sahiptir. Bu anlayışı kurumsal düzeyde sürdüren DİB, aileyi bireysel

<sup>12</sup> Ünal Şentürk, "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 14/14 (Eylül 2008), 8.

<sup>13</sup> Yadiğar Aluş, "Aile Kurumu Üzerinde Küreselleşmenin Etkisi", *Küresel Tehditler Karşısında Aile*, ed. Turgay Şirin (İstanbul: Aile Vakfı Yayınları, 2024), 49-70.

<sup>14</sup> Huriye Martı - Abdurrahman Han, "Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 36 (Ağustos 2016), 39.

<sup>15</sup> Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).

<sup>16</sup> Turgay Şirin, "Küresel Tehditlerin Türkiye'nin Güncel Aile İstatistiklerine Etkisi", *Küresel Tehditler Karşısında Aile*, ed. Turgay Şirin (İstanbul: Aile Vakfı Yayınları, 2024), 13-20.

<sup>17</sup> Yasin Yiğit - Vahdettin Şimşek, "Content Analysis of AI's Responses to Family-Related Religious Questions: A Comparative Study with the Fatwas of the Supreme Council of Religious Affairs", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ekim 2025), 59.

bir mesele olarak ele almasının yanı sıra, toplumsal bir sorumluluk alanı olarak görmekte ve bu anlayış doğrultusunda faaliyetler yürütmektedir.<sup>18</sup> DİB, özellikle camilerde gerçekleştirilen hutbeler ve çeşitli yaygın din eğitimi faaliyetleriyle aile kurumunun korunmasına yönelik bilinç oluşturmaktadır. Ayrıca aile ile ilgili sorunlar yaşayan bireylerin, DİB’e bağlı Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına başvurmaları, kurumun bu konudaki sosyal ve dini rehberlik misyonunun somut bir göstergesidir. Bu çalışmalar, dini söylemin aile kurumunun korunması ve toplumsal değerlerin güçlendirilmesi sürecinde nasıl bir işlev gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Ailenin korunması ve işlevlerinin güçlendirilmesi, toplumsal bütünlüğün temel bir gerekliliğidir. Bu bağlamda, toplumun her kurumunun, ailenin korunarak işlevlerini devam ettirmesine yönelik sorumluluk üstlenmesi, sosyal bütünlük ve istikrar açısından zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve dini kurumlar ortak bir sorumluluk üstlenmek durumundadır. Eğitim sisteminde aile değerlerini destekleyici programların yer alması, medyanın aileyi güçlendirici içerikler sunması ve sosyal hizmet kurumlarının aile içi sorunlara yönelik çözüm odaklı politikalar geliştirmesi, bu sorumluluğun farklı boyutlarını yansıtmaktadır. Bu çabaların toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması ise ancak sistematik ve kurumlar arası iş birliği ile mümkün olabilmektedir.

Aile yapısının korunması ve işlevlerinin sürdürülmesi konusunda yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yürütüldüğü DİB önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda, yaygın din eğitiminin önemli mekânları olan camilerde verilen hutbeler özel bir önem taşımaktadır. Hutbeler pedagojik açıdan yaygın din eğitimi faaliyeti olarak görülmekle birlikte<sup>19</sup> geniş kitlelere ulaşabilen, toplumsal bilinci şekillendirme potansiyeline sahip bir iletişim aracı olarak aile kurumunun güçlendirilmesinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Cuma hutbelerinde işlenen aile içi huzur, sabır, sadakat, merhamet, saygı ve dayanışma gibi konular, bireylerin hem dini hem de toplumsal değerleri içselleştirmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle hutbelerin içeriği ve yaklaşımı toplumun aile konusunda bilinçlendirilmesinde önem taşımaktadır.<sup>20</sup> DİB tarafından yayımlanan hutbeler, küreselleşme ve bireyselleşmenin doğurduğu yabancılaşma eğilimlerine karşı toplumsal bir denge unsuru

<sup>18</sup> Hatice Kılınçer, “Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (2023), 196.

<sup>19</sup> Umut Kaya, “2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 221-258; Şükrü Keyifli, “Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar”, *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2019), 25-41.

<sup>20</sup> Kasım Kocaman, “Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1258-1271.

olarak işlev görme ve aile bağlarının korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik önemli bir rol üstlenme potansiyeline sahiptir.

Toplum üzerindeki önemli etkiye sahip olması, hutbelerin içerikleri ile ilgili araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.<sup>21</sup> Hutbelerde dinî, sosyal, kültürel, ekonomik vb. çeşitli alanlarda konulara yer verilmektedir. Hutbelerin erişebildiği hedef kitlenin büyüklüğü göz önüne alındığında içeriğinde yer alan konuların yaygın din eğitimi açısından önemli bir yeri vardır. Hutbelerde yer verilen eğitim,<sup>22</sup> birlikte yaşama,<sup>23</sup> din istismarı,<sup>24</sup> gençler ve gençlik,<sup>25</sup> kadın söylemi,<sup>26</sup> ramazan algısı,<sup>27</sup> finansal durum ve ticari hayat,<sup>28</sup> yaygın din eğitiminin Z kuşağına katkısı<sup>29</sup> gibi konulara yönelik çeşitli araştırmalar yapılmakla beraber toplumsal öneme sahip olan aile kavramının bu açıdan araştırılmamış olması literatürde önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Bu çerçevede araştırmanın amacı, DİB tarafından yayımlanan hutbelere aile temasının nasıl yansıtıldığını/ele alındığını ortaya koymaktır. Bu amaçtan hareketle araştırmanın sorusu “DİB hutbelerinde aile temasına ilişkin hangi konulara yer verilmiş ve bu konular hangi bağlamlarda ele alınmıştır?” şeklinde belirlenmiştir.

### 1. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırmaya uygun olarak tasarlanan bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi tekniği tercih edilmiştir. Doküman

<sup>21</sup> Ahmet Onay, “Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1999 Yılı Hutbeleri Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 1/17 (2014), 1-13.

<sup>22</sup> Tuncay Ceylan, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Muhteva: Eğitim Konusu Üzerine Bir İçerik Analizi”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2024), 412-446.

<sup>23</sup> İslam Can, “Türkiye Camilerinde Okutulan Hutbelerin Birlikte Yaşama Söylemleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Adana Örneği”, *SEFAD* 38 (2017), 507-532.

<sup>24</sup> Semra Çinemre, “Yaygın Din Eğitiminin Toplumu Din İstismarı Konusunda Aydınlatmaya Katkısı: Cuma Hutbeleri Üzerinden Bir İnceleme”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (Şubat 2021), 329-358.

<sup>25</sup> Semra Çinemre, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Gençler ve Gençlik Teması Üzerine Bir İçerik Analizi Çalışması”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 2/10 (2024), 562-594.

<sup>26</sup> Zekiye Demir, “Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi (2001-2011)”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (2013), 95-118.

<sup>27</sup> Metin Demir, “Din ve Devletin Kesişim Noktası: Cuma Hutbelerinde Ramazan Algısı”, *Ramazan ve Oruç*, ed. Berat Açıl v.dğr. (İstanbul: Belikan Basın, 2015), 699-708.

<sup>28</sup> Yusuf Bahadır Kavas, “Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Söylemlerin Cuma Hutbelerindeki Yeri”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/13 (2023), 2337-2354.

<sup>29</sup> Saadettin Özdemir - Ahmet Yusuf Gıynaş, “Yaygın Din Eğitiminin Z Kuşağına Katkısı: Cuma Hutbeleri Örneği”, *Atebe* 12 (Aralık 2024), 50-87.

incelemesi, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan ve veri çeşitliliği sağlamaya katkıda bulunan önemli bir tekniktir.<sup>30</sup>

Araştırmalarda kullanılan belgeler genellikle kamu kurumlarının, özel kuruluşların ya da kişilerin arşivlerinde ve kütüphanelerinde bulunmaktadır. Günümüzde ise bu tür belgelere erişim çoğunlukla dijital ortamlarda gerçekleşmekte, uzmanlaşmış web siteleri belge tarama sürecinde önemli kaynaklar hâline gelmektedir.<sup>31</sup> Bu bağlamda, çalışmada DİB’in resmî internet sitesinde yayımlanan hutbe metinleri doküman olarak kabul edilmiştir.

Bu araştırmanın çalışma grubunu; 2014-2025 (ilk altı ay) yılları arasında DİB tarafından hazırlanıp yayımlanan 622 cuma ve bayram hutbesi içinden, başlık ve içerikleri tek tek incelenerek aile temasına doğrudan ve dolaylı olarak değindiği tespit edilen hutbeler oluşturmaktadır. 2025 yılının ilk altı ayının örneklem olarak alınmasının nedeni, araştırmanın veri toplama ve analiz sürecinin bu dönem itibarıyla başlanmış olması ve söz konusu tarihten sonraki hutbelerin çalışmanın analiz sürecine dâhil edilememesidir. Aile temasına doğrudan 18, dolaylı olarak değinen 18 hutbe analize tabi tutulmuştur. Bu çalışmada hutbeler, doğrudan aile temasına değinenler (H1, H2, ...) ve dolaylı olarak aileyle ilişkili içerikler barındıranlar (D1, D2, ...) şeklinde iki ayrı kodlama ile sınıflandırılmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle belirlenen hutbe metinleri okunarak aile temasına ilişkin anlam birimleri tespit edilmiş ve bu birimlerden hareketle açık kodlar oluşturulmuştur. Benzer içerikteki kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla bu süreç iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız biçimde yürütülmüş; her iki araştırmacının oluşturduğu kod, tema listeleri daha sonra karşılaştırılmış, üzerinde uzlaşılanlar birleştirilmiş, farklılık gösteren noktalar ise müzakere edilerek ortak bir çerçeveye kavuşturulmuştur. İçerik analizinin işlem basamaklarını şeffaf biçimde ortaya koymak üzere, ulaşılan nihai tema ve kodlar ile bunlara ait örnek alıntılar, ilgili tablolarda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

## 2. Bulgular ve Tartışma

### 2.1. Hutbelerin Yılı ve Başlığına İlişkin Bulgular

Bu bölümde öncelikle aile temasına doğrudan yer veren hutbelerin yıllara, tarihlere ve başlıklara göre dağılımı gösterilmektedir. Bu kapsamda 2014–2025 (ilk altı ay) yılları arasında yayımlanan hutbeler tek tek incelenmiş ve aile konusuna odaklanan hutbe metinleri H1–H18 şeklinde kod-

<sup>30</sup> Fatma Çapçioğlu - Öznur Kalkan Açıkgöz, “Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem Teknik ve Etiğe Giriş*, ed. Özcan Güngör (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 213.

<sup>31</sup> Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 232.

lanarak sınıflandırılmıştır. Tablo 1, doğrudan aile konusunu işleyen hutbelerin hangi yıllarda yoğunlaştığını, hangi tematik başlıklarla ele alındığını ve zaman içindeki tematik farklılaşmayı görünür kılmaktadır. Tablo 2’de ise, hutbelerde aile temasına doğrudan yer verilmese de kadın, erkek, çocuk, ebeveynlik, mahremiyet, gençlik ve evlilik gibi aileyle ilişkili kavramlar üzerinden dolaylı biçimde aile temasına değinen hutbelerin yıllara ve başlıklara göre dağılımı gösterilmektedir. Bu doğrultuda 2014–2025 (ilk altı ay) arasında yayımlanan hutbeler incelenmiş ve aileyi destekleyen, aile içi rolleri konu alan veya aile kurumuna dolaylı şekilde atıfta bulunan hutbeler D1–D18 şeklinde kodlanarak sınıflandırılmıştır.

**Tablo 1:** İçerisinde Aile Temasına Doğrudan Değinen Hutbeler

| Kod | Yıl  | Tarih      | Hutbe Başlığı                                            |
|-----|------|------------|----------------------------------------------------------|
| H1  | 2015 | 08.05.2015 | Cana Can Olmak: Aile                                     |
| H2  | 2016 | 13.05.2016 | Huzur ve Muhabbet Ocağı: Ailemiz                         |
| H3  | 2018 | 05.01.2018 | Dünyadaki Cennetimiz: Aile                               |
| H4  | 2018 | 11.05.2018 | Adalet ve İhsan Yuvası: Aile                             |
| H5  | 2018 | 26.10.2018 | Ailede Şefkat ve Nezaket Dili                            |
| H6  | 2019 | 07.06.2019 | Aile Olmak, Aile Kalmak                                  |
| H7  | 2019 | 05.07.2019 | Neslin Korunması: Erdemli Bir Nesil, Huzurlu Bir Gelecek |
| H8  | 2019 | 15.11.2019 | Peygamberimiz ve Aile                                    |
| H9  | 2020 | 17.04.2020 | Aile: Huzur ve Güven Kaynağı                             |
| H10 | 2020 | 26.06.2020 | Yuvalarımız Kur’an ile Aydınlansın                       |
| H11 | 2021 | 11.06.2021 | Ailemde Merhamet ve Huzur Var                            |
| H12 | 2022 | 25.03.2022 | Ailemiz: Sevgi, Rahmet ve Güven İklimimiz                |
| H13 | 2022 | 20.05.2022 | Dijital Dünyada Değerleriyle Aile Olmak                  |
| H14 | 2022 | 28.10.2022 | Aile Olmak: İlahi Lütuf                                  |
| H15 | 2024 | 17.05.2024 | Ailemiz: Huzur ve Güven Kaynağımız                       |
| H16 | 2024 | 26.07.2024 | Cennet Vesilemiz, Aile Büyüklerimiz                      |
| H17 | 2025 | 10.01.2025 | Fıtratı Korumak, Aileyi Korumaktır                       |
| H18 | 2025 | 16.05.2025 | Aile: Güven, Sadakat ve Merhamet Yuvası                  |

2014-2025 (ilk altı ay) yılları arasında doğrudan aile temalı hutbelerin başlıkları incelendiğinde, DİB’in aile kurumuna belli temalarda vurgu yaptığı görülmektedir. Hutbe başlıklarında “huzur”, “güven”, “merhamet”, “sadakat”, “şefkat” gibi kavramlar öne çıkarken, aile hem kutsal bir kurum olarak hem de korunması gereken sosyal bir değer olarak ele alınmaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında artan hutbe sayısı bu konuya verilen önemin

yükseldiğini gösterirken, 2020 sonrası dönemde özellikle dijitalleşme, bireyselleşme ve toplumsal değişim gibi çağın sorunlarına yönelik bilinç kazandırmaya yönelik bir kaygı dikkat çekmektedir. “Dijital Dünyada Değerleriyle Aile Olmak” ve “Fıtratı Korumak, Aileyi Korumaktır” gibi başlıklar, aile yapısının güncel tehditler karşısında nasıl muhafaza edileceğine dair dini ve ahlâkî kaygıların olduğunu göstermektedir. Bu tablo, DİB’in aile temasını hem geleneksel hem de çağdaş boyutlarıyla ele alarak toplumsal farkındalık oluşturma çabasını ortaya koymaktadır.

**Tablo 2:** İçerisinde Aile Temasına Dolaylı Olarak Değinen Hutbeler

| Kod | Yıl  | Tarih      | Hutbe Başlığı                                   |
|-----|------|------------|-------------------------------------------------|
| D1  | 2014 | 20.06.2014 | Camiye Koşalım, Kur’an’la Buluşalım             |
| D2  | 2016 | 02.12.2016 | Yeryüzünün Küçük ve Onurlu Halifesi: Çocuk      |
| D3  | 2018 | 20.04.2018 | Yarınlarımızın Ümidi Çocuklarımız               |
| D4  | 2018 | 09.03.2018 | İslâm’da Kadın: Adalet, Merhamet ve Hakkaniyet  |
| D5  | 2018 | 02.11.2018 | Temiz Gıda Temiz Nesil                          |
| D6  | 2018 | 23.11.2018 | En Büyük Zenginliğimiz Gençlerimiz              |
| D7  | 2020 | 24.01.2020 | Sorumluluk Sahibi Bir Baba Olabilmek            |
| D8  | 2020 | 30.10.2020 | Peygamberimiz ve Çocuk                          |
| D9  | 2021 | 19.03.2021 | Anne-Baba Rızası, Rabbimizin Rızasına Vesiledir |
| D10 | 2022 | 10.06.2022 | Bir Yuva Kuralım                                |
| D11 | 2022 | 02.09.2022 | Anne Baba: Cenneti Kazanma Vesilesi             |
| D12 | 2022 | 16.12.2022 | Çocuk: Rabbimizin Kıymetli Emaneti              |
| D13 | 2023 | 12.05.2023 | Kadın ve Erkek: Hürmete Layık, Saygın Varlık    |
| D14 | 2023 | 23.06.2023 | Baba: Cennete Açılan Kapı                       |
| D15 | 2023 | 30.06.2023 | Çocuklarımızın Üzerimizde Hakkı Var             |
| D16 | 2023 | 07.07.2023 | Evliliklerimiz Kolay Olsun                      |
| D17 | 2025 | 14.02.2025 | Mahremiyet, İnsanı Saygın Kılar                 |
| D18 | 2025 | 04.04.2025 | Güçlü Bir Toplumun İnşasında Anne Babanın Rolü  |

2014-2025 (ilk altı ay) yılları arasında verilen dolaylı aile temalı hutbeler incelendiğinde, DİB’in aileyi sadece yapısal bir kurum olarak değil, onu oluşturan bireyler ve ilişkiler üzerinden ele aldığı görülmektedir. Bu hutbelerde çocuk, anne-baba, kadın, erkek, evlilik, mahremiyet, sorumluluk ve değer aktarımı gibi başlıklar öne çıkmakta; aileye dair mesajlar bireysel roller ve ahlâkî sorumluluklar üzerinden aktarılmaktadır.

## 2.2. Hutbelerde Aile Temasının Yer Alma Durumuna İlişkin Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, hutbelerde aile temasına ilişkin gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda elde edilen tüm temalar ve bu temaları oluşturan kodlar bütüncül bir yapı hâlinde sunulmaktadır. Temaların ayrıntılı açıklamaları ve her bir kodu destekleyen örnek alıntılar ise takip eden sayfalarda ilgili temalara karşılık gelen tablolar içerisinde ayrıntılı biçimde verilecektir. Tablo 3, içerik analizinin genel şemasını ortaya koyarak okuyucunun tematik yapıyı tek bakışta değerlendirebilmesine imkân tanımakta ve daha sonraki ayrıntılı tabloların anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

**Tablo 3:** Hutbelerde Aile Temasına İlişkin Tema ve Kodlar

| Tema                                    | Kodlar                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ailenin Önemi</b>                    | Aile Kurma ve Aile Birlikteliğini Sürdürme Tavsiyesi<br>Ailenin Fonksiyonel ve Anlamsal Boyutları<br>İslâm'ın Emri Olması Açısından Önemi<br>Allah'ın Lütü ve Nimetini Olması Açısından Önemi<br>İffetin Korunması ve Fıtrata Uygun Bir İhtiyaç Olması<br>Sevgi, Huzur ve Güven Ortamı Sağlaması |
| <b>Aileyi Bir Arada Tutan Değerler</b>  | Sevgi, Saygı ve İyilik<br>Şefkat ve Merhamet<br>Sadakat, Bağlılık ve Güven<br>Paylaşma, Yardımlaşma ve Dayanışma<br>Sorumluluk ve Adalet<br>İslâmi İlkeler<br>Birlik ve Beraberlik                                                                                                               |
| <b>Ailenin İşlevi</b>                   | Eğitici İşlev<br>Koruyucu İşlev<br>Toplumsal İşlev                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>Aile İçi Roller ve Sorumluluklar</b> | Ailede Çocuğun Yeri<br>Anne-Babanın Çocuğa Karşı Görev ve Sorumlulukları<br>Eşlerin Birbirine Karşı Görev ve Sorumlulukları<br>Çocuğun Anne-Babaya Karşı Görev ve Sorumlulukları<br>Aile Yaşantısında Peygamber Örnekliği                                                                        |
| <b>Aileyi Tehdit Edici Unsurlar</b>     | Bireyselleşme<br>Dijitalleşme, Sosyal Medya ve Teknoloji<br>Cinsiyetsizleştirme<br>Çocuk İstismarı ve Erken Yaşta Evlilik<br>Evlenmenin Maddi Nedenlerle Zorlaşması<br>Nikâh Dışı Birliktelikler                                                                                                 |

### 2.2.1. Ailenin Önemi Temasına İlişkin Bulgular ve Tartışma

İncelenen hutbeler içerisinde, “Ailenin Önemi” teması altında

değerlendirilebilecek çeşitli konulara yer verildiği görülmüştür. Bu bağlamda, bazı hutbelerde ailenin İslâm'ın bir emri olduğu, Allah'ın bir lütfu ve nimeti olarak değerlendirildiği, iffetin korunmasına vesile olduğu ve fitrata uygun bir ihtiyaç olarak tanımlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca, aile ortamının bireylere sevgi, huzur ve güven sağladığı, bu nedenle hem bireysel hem de toplumsal huzurun teminatı olduğu sıkça ifade edilmiştir. Aileyi yalnızca biyolojik ve hukuki bir birliktelik olarak değil, aynı zamanda manevi bir sorumluluk ve ilahi bir emanet olarak gören hutbelerde, aile kurmanın teşvik edildiği ve aile birlikteliğinin sürdürülmesinin dinî bir vecibe olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu yönüyle, ailenin sadece dünyevî değil, uhrevî bir anlam taşıdığı da vurgulanmaktadır.

Bazı hutbelerde evlilik ve aile tanımı, İslâmî referanslarla açıklanmış; sağlıklı bir toplumun, sağlıklı aile temelleri üzerine inşa edileceği fikri öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede, ailenin kurulması ve korunması, bireylerin sorumluluğu olmanın ötesinde, toplumsal bir görev olarak tanımlanmıştır. Tablo 4'te yer alan hutbe içerikleri de, bu çok boyutlu yaklaşımları yansıtarak, Diyanet hutbelerinde ailenin önemine dair güçlü bir bilinç ve söylem geliştirildiğini göstermektedir.

Hutbeler, kronolojik olarak kodlanmış ve metin içinde sadece kodlarla (H1, H2 ... / D1, D2 ...) gösterilmiştir. Hutbelerin tarih ve başlık bilgileri Tablo 4'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

**Tablo 4:** Ailenin Önemi Bağlamında Tematik Kodlar ve Örnek Alıntılar

| Tema                 | Kodlar                                               | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------------------|------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ailenin Önemi</b> | Aile Kurma ve Aile Birlikteliğini Sürdürme Tavsiyesi | <p><i>“Aile, (...) en önemli birimdir.” (H1) “Aile mahremiyeti ihlal edildiğinde (...) bozulmalar ortaya çıkar.” (H2) “Aile Bir toplumun temel çekirdeği ve dinamiğidir.” (H12) Meşru ve muteber bir nikâh olmadan yaşanan birliktelik, Allah tarafından haram kılınmıştır.”(H7) Kadın ve erkeğin meşru nikâhla bir yuva kurması, ailenin ilk adımıdır. (H15) Neslimizi muhafaza etmek ve geleceğimize sahip çıkmak, için gereklidir. (H7) “Aile, (...) neslin devamını sağlayan güvenli bir sığınaktır.” (D12) Aile, temiz bir neslin devamını, güvenli bir toplumun inşasını sağlayan en kadim kurumdur. (H14) “Fitratına uygun bir şekilde sahih bir nikâhla nezih bir evlilik yapmak, her insan için onur ve şükür vesilesidir.”(H6) “Aile kurmak kadar, aile kalmak da önemlidir.” (H6)</i></p> |

| Tema                 | Kodlar                                    | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------------------|-------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ailenin Önemi</b> | Ailenin Fonksiyonel ve Anlamsal Boyutları | <p>“Aile, (...) huzura ermenin ve güven duygusunu hissetmenin adıdır. (...) Adalet ve ihsanın hâkim olduğu aileler huzur yuvasıdır.” (H4) “Aile, (...) en değerli hazinemiz, vazgeçilmez değerimizdir.” (H4) “Aile; iffetli, huzurlu ve güvenli bir hayatın temeli (...) sağlıklı bir toplumu inşa eden yegâne kurumdur.” (H13) “Aile olmak, (...) Allah’ın rızası doğrultusunda bir ömrü paylaşmaktır. (...) Aileyi ayakta tutan değerlere sınımsız sarılmaktır.” (H11) Aile, temiz bir neslin devamını, güvenli bir toplumun inşasını sağlayan en kadim kurumdur. (H14) “Aile, yeri asla doldurulamayacak olan en önemli kurumdur. Fedakârlığın, caşılıksız sevmenin, şefkat ve merhametin odağıdır.” (D14) “Aile; (...) bir kadın ve bir erkeğin, şahitler huzurunda nikâhla kurduğu rahmet ve merhamet yuvasıdır.” (H17) “Aile, sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için sahip olabileceğimiz en değerli hazinedir.” (H17) “Aile; (...) Allah’ın emri ve Peygamber’in sünneti üzere kurulan, (...) güven ve sadakat yuvasıdır.” (H18) “Aile; alternatifi olmayan, yeri asla doldurulamayacak yegâne kurumdur.” (H18)</p> |

| Tema                 | Kodlar                               | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------|--------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ailenin Önemi</b> | İslâm’ın Emri Olması Açısından Önemi | <p>“Evlilik, (...) dini, hukukiveahlâkî sorumluluklar yükleyen mukaddes bir sözleşmedir. (...) Külfet değil berekettir; meşakkat değil rahmettir.” (D16) “Dinimiz, evlenerek bir yuva kurmamızı (...) meşru birlikteliklere özendirilmemizi emreder.” (H7) “Evlenmek, yaratılışımıza uygundur. (...) Kur’an, ‘Aranızdan bekâr olanları evlendirin’ buyruğuyla nikâhı teşvik eder. (...) Aile kurmak, Peygamberimizin sünnetidir.” (H6) Yüce Rabbimiz, Kur’an-ı Kerim’de ailenin varlığını kendi varlığının ve kudretinin delillerinden biri olarak beyan eder. (H9) Aile kurmak ve aile olmak, Hz. Âdem’den bu yana Peygamberlerin sünnetidir. (H13) “Nikâh, Allah’ın emri, Peygamberin kavliyle hayat bulan bir sünnettir. (...) Meşru nikâh, fitrata uygun bir şükür vesilesidir.” (D10)</p> |

|                      |                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|----------------------|------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ailenin Önemi</b> | İslâm'ın Emri Olması Açısından Önemi           | <p><i>Yüce dinimiz İslâm'ın gönderiliş gayelerinden birisi de sevgi ve saygıya, sadakat ve güvene dayalı güçlü bir aile yapısı inşa etmektir. (D13) Ailenin kurulması, korunması ve çocuklarla zenginleştirilip güçlendirilmesi İslâm'ın emridir. (H17) Peygamber Efendimiz (s.a.s) bir hadislerinde, "...Evlenmek, gözü haramdan korumak, iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur..." buyurmaktadır. (H18) Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) sizlere şöyle nasihat etmektedir: "Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur." Peygamber Efendimizin tavsiyesine uyarak değerlerimizle örtüşen bir aile yuvası kurmanın gayretinde ol. (D10) "Aile, kadın ve erkeğin şeref ve haysiyetini koruyacak, helal dairesinde yaşamasını sağlayacak en önemli kurumdur. (D13)</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|                      | Allah'ın Lütü ve Nimeti Olması Açısından Önemi | <p><i>"Hayırlı bir mümin, (...) aile bireylerinin kıymetini bilir. Onların (...) nimet ve emanet olduklarının farkındadır." (H5) "Birbirlerine eş olmaları (...) için aralarında muhabbet ve merhamet bağı var etmiştir. (...) Güvende hissedecekleri bir aile ortamı lütfetmiştir." (H6) "Aile içinde yaşamak, (...) güven ve mutluluk aşıl原因 bir nimettir. Sıcak bir yuvanın müşfik eli, hayata anlam katan desteği (...) başka hangi nimet karşılayabilir?" (H6) "Yüce Rabbimizin (...) lütfettiği en kıymetli nimetlerden biri aile olmaktır." (D7) "Ailemiz, boşluğu doldurulamayan en kıymetli hazinemizdir. (...) Dünyada mutluluk, ahirette kurtuluş vesilemizdir." (H7) "Allah, insanoğluna aile olmayı lütfetmiştir. (...) Aile, sevgi, şefkat ve merhametle güzelleşen; fertlerin birbirine emanet edildiği sıcak bir yuvadır." (H11) "Aile, Rabbimizin eşsiz ve benzersiz kudretiyle bize sunduğu nadide bir nimettir. (H12) "Mutlu bir ailenin ferdi olmak, ailenin güven veren iklimi içinde yetişmek ne büyük nimettir. Aile üyelerinin hayata anlam katan desteğini almak ne büyük bahtıyarlıktır." (D10) "Aile, Cenâb-ı Hakkın lütfettiği eşsiz bir nimettir. Hayatta sahip olabileceğimiz en değerli hazinedir. (H14</i></p> |

|                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Allah'ın<br>Lütfu ve<br>Nimeti<br>Olmayı<br>Açısından<br>Önemi                            | <i>‘Aile, Rabbimizin kullarına bahşettiği, kişinin ruhuna huzur, gönlüne sürur veren en büyük nimetlerden biridir.’ (D13) “Yüce Rabbimizin bizlere lütfettiği en kıymetli nimetlerden birisi de ailedir.” (D14) “Dünya hayatının yükünü birlikte taşıyalım, birbirimizde huzur bulalım diye bizlere aile olma nimetini bahşetmiştir.” (H15) “Yüce Rabbimizin bizlere bahşettiği en büyük nimetlerden biri de ailedir. (H18)</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| İffetin<br>Korunması<br>/ Fitrata<br>Uygun Bir<br>İhtiyaç<br>Olmayı<br>Açısından<br>Önemi | <i>“Hem kadının hem de erkeğin iffetini, saygınlığını ve haklarını korumaya yardım eden en değerli kurum ailedir.” (H7) “Resûl-i Ekrem (s.a.s)’in buyurduğu üzere evlenmek, gözü haramdan korur, iffeti muhafaza eder.” (D16) “Evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur.” (H6) “İnsanoğlu, fitratı gereği, aile içinde ve sevdikleriyle birlikte yaşamak ister. Hepimiz, hayatımızın ilk gününden son nefesimize kadar huzurlu bir aile yuvasına ihtiyaç duyarız.” (H9) “Evet, evlilik; insan fitratının bir gereğidir. Dünyada huzur ve mutluluğa, ahirette ebedi cennete ulaştıran mukaddes bir başlangıçtır.” (H18) “Aile, bir tercih değil; fitri bir ihtiyaçtır. Aile kurumunun yerine ikame edilecek hiçbir sosyal yapı yoktur.” (H13)</i> |
| Sevgi Huzur<br>ve Güven<br>Ortamı<br>Sağlaması                                            | <i>“Aile hayatı, aramızda güven ve huzur bağları örür.” (H7) “İnsanoğlunun ruhuna huzur ve sükûnet veren bir nimettir aile.” (H2) “Sevgi, rahmet ve güven iklimi, dünyadaki cennet huzurudur.” (H12)</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |

Tablo 4’e bakıldığında, hutbelerde aile kurmanın meşru bir nikâhla gerçekleşmesi gerektiği, aile birliğini korumanın ise hem dinî bir sorumluluk hem de toplumsal bir gereklilik olduğu vurgulanmaktadır. Aile; neslin korunması, mahremiyetin muhafazası, huzurlu bir toplumun temeli olarak sunulmakta, “aile kurmak kadar aile kalmak da önemlidir” anlayışıyla sürdürülebilir birliktelikler teşvik edilmektedir (H6, H7, H15).

Aile Kurma ve Aile Birlikteliğini Sürdürme Tavsiyesi kodu kapsamında incelenen hutbelerde, ailenin toplumun temel taşı olduğu vurgulanmakta; meşru nikâhla kurulan bir evliliğin hem bireysel hem toplumsal bir sorumluluk olduğu ifade edilmektedir (H1, H2, H7, H12, H15). Ailenin mahremiyet, nesil muhafazası ve fitrata uygunluk gibi

yönleri öne çıkarılmakta; “aile kurmak kadar aileyi korumanın da” dinî bir vecibe olduğu sıkça dile getirilmektedir (H6). Aile, güvenli bir sığınak ve toplumun inşasında en kadim kurum olarak tanımlanmaktadır. (H14, H17) Alan yazında, ailenin özellikle Müslüman toplumlarda dinî ilkeler doğrultusunda şekillenen temel bir kurum olduğu, modern dönemde ise değişen aile biçimlerinin geleneksel değerleri zayıflasa da kurumun biçim değiştirerek varlığını sürdürdüğünü belirtilmektedir.<sup>32</sup>

Bu tema kapsamında bir başka kod ise, ailenin fonksiyonel ve anlamsal boyutlarıdır. Hutbelerde aile; sadece bir tanım çerçevesinde ele alınmamış, aynı zamanda bireysel, toplumsal ve manevi yönleriyle de detaylandırılmıştır. Bu bağlamda aile; *huzur ve güven kaynağı* (H4, H11), *karşılıksız sevgi ve merhametin ocağı* (D14), *toplumun temeli* (H13), *dini ve manevi değerlerle şekillenen bir yapı* (H17, H18), *kuşaklararası bağların kurulduğu yer* (H12) ve *yerine konulamaz bir değer* (H18) olarak tanımlanmıştır. Bu çok katmanlı tanımlar, aile kurumunun yapısal bir birliktelik sağlayan, bireyin anlam dünyasını inşa eden, toplumsal düzeni ayakta tutan ve manevi değerlerle yoğrulan bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tema kapsamında bir başka kod ise, “Ailenin İslâm’ın Emri Olması Açısından Önemi”dir. Hutbelerde evlilik ve aile kurma, İslâm’ın açık bir emri ve Peygamberimizin sünneti olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda evlilik; bireylere dinî, hukukî ve ahlâkî sorumluluklar yükleyen mukaddes bir sözleşme olarak tanımlanmakta (D16, H6), bireyleri hem toplumsal hem de manevi bakımdan olgunlaştıran bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan “Aranızdan bekâr olanları evlendirin” emriyle birlikte, aile kurma süreci bireyden topluma kadar herkesin sorumluluğunda olan bir görev olarak sunulmuştur (H6, H9, H13, D10). Ayrıca evlilik, iffeti koruma, haramdan sakınma, fitrata uygun yaşama ve helal dairesinde bir hayat sürme amacıyla da teşvik edilmektedir (H17, H18). Bu yönüyle aile kurmak, sadece dünyevî bir birliktelik değil, aynı zamanda ilahî bir kulluk bilinci ile yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak vurgulanmaktadır.

Aileye dair hutbelerde dikkat çeken bir diğer vurgu ise, aile kurumunun Allah’ın bir lütfu ve nimeti olarak görülmesidir. Bu çerçevede aile, insanın yalnızlığını gideren, ruhuna huzur ve gönlüne sürur veren; dünya ve ahiret mutluluğuna vesile olan ilahi bir ikram olarak tanımlanmaktadır (H5, H6, H9, H11, H12, H14, H15, H18, D7, D10, D13, D14). Aile ortamında

<sup>32</sup> Erdem Gül, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Ailenin Dönüşümü* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 7; Songül Alkan Aykaç, “Değişen Aile Örüntülerinde İşlevlerin Dönüşümü ve Farklılaşması Üzerine”, *İçtimaiyat (Aile Özel Sayısı)* (2025), 281.

yaşanan sevgi, şefkat, merhamet ve dayanışma; insani bir kazanım olmasının yanı sıra Allah'ın kullarına sunduğu özel bir nimettir. Bu anlayışa göre, eşler ve çocuklar hem birer nimet hem de birer emanettir. Ailenin sıcaklığı, güven veren iklimi ve hayatı anlamlı kılan desteği, başka hiçbir şeyle karşılanamayacak değerde gösterilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı, ailenin sadece toplumsal değil, aynı zamanda manevi ve duygusal bir zenginlik kaynağı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Hutbelerde aile kurumu insanın yaratılışına uygun fitrî bir ihtiyaç ve iffetin korunmasının en meşru yolu olarak sunulmaktadır (H6, H7, H9, H13, H18, D16). Bu yaklaşıma göre aile, kadın ve erkeğin iffetini, onurunu ve haklarını koruyan yegâne kurumdur. Evlilik, hem bireyin ruhsal ve bedensel bütünlüğünü korumasına yardımcı olur, hem de haramdan sakınmayı ve ahlâkî sınırlar içinde bir yaşamı mümkün kılar. Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hadisleriyle de desteklenen bu anlayış, evliliği göz ve gönül dünyasını muhafaza eden bir zırh olarak tanımlar. Ayrıca, insanın yalnızlığa değil, birlikte yaşamaya ve ait olmaya yatkın yaratıldığını ifade eden hutbeler, ailenin fitrî bir ihtiyaç olduğunu vurgular. Bu yönüyle aile, yerine başka bir sosyal yapının ikame edilemeyeceği, insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan asli bir kurum olarak görülmektedir.

Hutbelerde aile, bireyin hayatında sevgi, huzur ve güven ortamının vücut bulduğu en temel kurum olarak tanımlanmıştır (H2, H7, H12). Aile hayatı, fertler arasında güven bağları örerek ruhsal dengeyi sağlar; sevgi ve rahmetin hâkim olduğu bir atmosferde insanı manevi açıdan besler. Bu yönüyle aile, sadece fiziksel barınmanın değil, aynı zamanda duygusal doyumun da merkezidir. Hutbelerde geçen ifadeler, ailenin sağladığı huzur ortamını “*dünyadaki cennet*” benzetmesiyle ifade ederek, bu kuruma atfedilen değeri gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla aile, bireyin hayat yolculuğunda yalnız kalmamasını, güven içinde yaşamasını ve sevdikleriyle sükûnet bulmasını mümkün kılan vazgeçilmez bir sığınak olarak görülmektedir. Alan yazında da ailenin, insanın huzur ve güven bulduğu bir sığınak; sevgi, sadakat ve birliktelik inancına dayanan bir cennet olarak tanımlandığı; bireyin anlaşılma, destek görme ve aidiyet ihtiyaçlarının en doğal karşılığını aile içinde bulduğu ifade edilmektedir.<sup>33</sup>

### 2.2.2. Aileyi Bir Arada Tutan Değerler Temasına İlişkin Bulgular ve Tartışma

Bazı hutbelerde aileyi bir arada tutan değerler ele alınmıştır. Sevgi, saygı, şefkat, merhamet, sadakat, güven, yardımlaşma, sorumluluk, adalet, İslâmî ilkeler, birlik-beraberlik, sağlıklı iletişim ve nezaket gibi unsurlar; ailenin sürdürülebilirliği, huzuru ve dirliği açısından vazgeçilmez değerler

<sup>33</sup> Sümeyye Kahraman Sürücü, *Kur'ân ve Hadislerde Aile Kavramı* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 4-5.

olarak vurgulanmıştır. Bu değerler, hem aile içi ilişkilerin sağlıklı biçimde kurulmasını sağlamakta hem de aile kurumunu dış etkilere karşı koruyan birer ahlâkî dayanak oluşturmaktadır. Bu değerler Tablo 5’te sunulmuştur.

**Tablo 5:** Aileyi Bir Arada Tutan Değerler Temasına İlişkin Tematik Kod ve Örnek Alıntılar

| Tema                                   | Kodlar                 | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------------------------|------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Aileyi Bir Arada Tutan Değerler</b> | Sevgi, Saygı ve İyilik | <p><i>“Aileyi ayakta tutan değerlerin başında sevgi gelir.” (H9) “Bu yuvayı hem kurarken hem de korurken sevgi ve saygıdan...asla ödün verme.” (D10) “Sevgi ve muhabbeti..... ailemizde hâkim kılalım.” (H18) “Zira ailede ihsan üzere iyilikte yarışma vardır... İhsan, hiçbir karşılık beklemeden ve asla minnet altında bırakmadan yapılan iyiliktir.” (H4) “Ailesinde iyilik ve güzelliğin çoğalması için gayret eder. Zira mümine yakışan, başta ailesi olmak üzere, herkesle iyi ilişkiler kurmaktır.” (H9) “İyi davranışımızı, vicdanlı ve insaflı duruşumuzu en çok hak eden onlar (ailemiz) dir.”(H12)</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|                                        | Şefkat ve Merhamet     | <p><i>“Kadın-erkek her ferdin şefkat kuşandığı bir ailede, ima ile de olsa can yakılmaz, gönül yıkılmaz.” (H5) “Merhamet, aile fertlerine ihsanla, insafla, iyilikle, güzellikle ve şefkatle davranmaktır. Peygamber Efendimizin ailesinde vazgeçilmez olan değerlerden biri de şefkatti.” (H8) “Ailemizin her bir ferдинin, özelliikle çocuklarımızın ve yaşlılarımızın merhamet pınarından kana kana içmesine vesile olalım.” (H11) “Unutmayalım ki huzurlu bir aile, merhamete açılan ve şiddete kapanan kapı ile mümkündür.” (H12) “İslâm aile hayatımızı adalet, merhamet, sevgi, saygı, güven gibi değerler üzerine bina etmemizi öğütler.” (H13) “Ailemizde nezaket ve zarafeti, şefkat ve muhabbeti, hayâ ve iffeti hâkim kılmak için daha çok gayret edelim.” (D13) “Sadakat ve samimiyeti, hürmet ve merhameti elden bırakmamak “en hayırlı Müslüman” olmak demektir. (H12) “Kadınıyla erkeğiyle her fert, ailesine sevgiyle, merhametle ve sadakatile bağlanmalıdır.” (H15)</i></p> |

|                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sadakat, Bağlılık ve Güven       | <p>“Eşler birbirine güven duymalı ve bağlılık göstermelidir. (H4) ‘Nikâh ile kurulan yuvada eşler sadakat ve güvene dayanan aile ilişkileri geliştirir. (H9) “İslâm aile hayatımızı adalet, merhamet, sevgi, saygı, güven gibi değerler üzerine bina etmemizi öğütler.” (H13) “Sadakat ve samimiyeti, hürmet ve merhameti elden bırakmamak “en hayırlı Müslüman” olmak demektir.” (H12) “Kadınıyla erkeğiyle her fert, ailesine sevgiyle, merhametle ve sadakatle bağlanmalıdır.” (H15) “Ailede huzursuzluğun sebebi değil, mutluluğun ve güvenin teminatı olalım” (H5)</p>                                       |
| Paylaşma, Yardımlaşma, Dayanışma | <p>“Sevinç, keder, yorgunluk ve sıkıntılar paylaşılmalıdır. Aile fertleri arasında yardımlaşma ve dayanışma asıldır.” (H4) “Sevinci ve kederi, varlığı ve yokluğu paylaşmaktır.” (H6) “Nikâh ile kurulan yuvada eşler mutlu günlerde sevinci, zor ve kederli günlerde acıyı paylaşır.” (H9)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Sorumluluk ve Adalet             | <p>“Huzurlu bir aile, sevgi ve fedakârlıkla kurulur. Adalet ve vicdanla ayakta durur. Ülfet ve merhametle korunur.” (H5)</p> <p>Aile hayatımızın her alanında adalet ve ihsan ahlâkının güçlenmesi için çaba gösterelim.” (H4) “Sevgiyle mayalanan aile ocağımızda gönül dilini, nezaketi ve adaleti hâkim kılalım.” (H1) “Ailede her fert sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir.” (H4) “Aile kalmak, yuvayı tehdit eden hata ve kusurları terk etmeyi gerektirir.” (H6) “Aile kalmak, kadınıyla erkeğiyle, yaşlısıyla genciyle her bir aile ferdinin sorumluluklarını yerine getirmesiyle mümkündür.” (H6)</p> |
| İslâmî İlkeler                   | <p>“Her alanda olduğu gibi aile hayatında da dinimizin emrettiği ilkelere içtenlikle bağlı kalalım.” (D13) “Aile olmak saadeti Hakk’ın rızasına uygun yaşamakta bulmaktır.” (H12)</p> <p>“Aile hayatımızda ve bütün yaşantımızda yüce dinimiz İslâm’ın hayat veren ilkelerinden bir an olsun ayrılmayalım.” (H12)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                             |

|                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Birlik ve Beraberlik         | <p><i>“Aile olmak, sadece aynı çatı altında yaşamak değildir. Aile aynı zamanda bir duygu, ideal, umut ve fikir birlikteliğidir. (H6) “Aile olmak, Rabbimizin rızasına uygun bir hayatı birlikte yaşamaktır.” (H6) “Her türlü meşakkati beraberce göğüslemek, vefakâr bir eş, sâdık bir yâr; merhametli bir ebeveyn, salih bir evlat olmaktır.” (H6) “Aile olmak, sevince eş, hüzne kardeş olmaktır. Varlığı ve yokluğu beraberce yaşamak, dünyanın türlü sıkıntılarını birlikte göğüslemektir.” (H12) “Aynı ideal ve duyguyla, Allah’ın rızası doğrultusunda bir ömrü paylaşmak ise aile olmanın sırrıdır. (H15)</i></p> |
| Sağlıklı İletişim ve Nezaket | <p><i>“Güler yüzümüzü, güzel sözümüzü, takdir ve teşekkürümüzü ailemizden esirgememektir” (H5) “En sıkıntılı anlarda bile, gönül alıcı bir çift söz aileyi birbirine kenetler.” (H5) “Gerçek anlamda mutlu bir ailede, sağlıklı iletişim hâkimdir.” (H9) “Nezakete .....layık olan, ailemizdir.” (H5) “Eşlerimize ve evlatlarımıza karşı müşfik ve nazik olalım. Öfkeyle kalkıp zararlar oturmayalım. İncitmeyelim, incinmeyelim.” (H5) “Mümin, hayatının her alanında olduğu gibi aile hayatında da nezaket dilini kullanır.” (H9)</i></p>                                                                               |

Tablo 5’e göre, aileyi aile yapan ilke ve değerler bağlamında en sık vurgulanan değerler sevgi, saygı ve iyiliktir. Bunları şefkat ve merhamet, sadakat, bağlılık ve güven, paylaşma-yardımlaşma-dayanışma, sorumluluk ve adalet, İslâmî ilkeler, birlik-beraberlik ile sağlıklı iletişim ve nezaket gibi değerler takip etmektedir. Bu durum, hutbelerde aile bütünlüğünü koruyan ahlâkî ve manevî değerlere özel önem verildiğini göstermektedir.

Ailede sevgi, saygı ve iyiliğin önemi kodu kapsamında, hutbelerde sevgi, aileyi ayakta tutan temel değer olarak sunulmuş; hem ailenin kurulmasında hem de devam ettirilmesinde vazgeçilmez bir unsur olduğu vurgulanmıştır (H9, H15, H18). Saygı, aile bireyleri arasında karşılıklı güvenin ve huzurun sağlanmasının temel şartı olarak ifade edilmiştir (H4, H5). İyilik ise, karşılık beklemeden yapılan davranışlarla aile içi ilişkileri güçlendiren bir erdem olarak öne çıkmaktadır (H4, H9, H12).

Şefkat ve merhamet kodu kapsamında, hutbelerde aile içi ilişkilerde kırıcı değil yapıcı, sert değil yumuşak bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şefkat, aile bireyleri arasında gönül kırmamayı

esas alan bir iletişim dili olarak sunulmuş; merhamet ise, ihsan, insaf, iyilik ve zarafetle davranmayı içeren kapsamlı bir değer olarak tanımlanmıştır (H5, H8, H11, H12, H13, D13). Özellikle çocuklara ve yaşlılara karşı merhametli olma, ailede huzurun anahtarı olarak gösterilmiştir (H11, H15). Bu değerlerin aileye hâkim olması, şiddetin dışlanması, adil ve sevgi dolu bir ortamın inşası, Peygamber örneğiyle ilişkilendirilerek İslâmî bir sorumluluk olarak da ifade edilmiştir. Hutbelerde, şefkat ve merhametin ailedeki sadakat, hürmet, nezaket ve iffeti de besleyen bir çerçeve sunduğu belirtilmiştir.

Sadakat, bağlılık ve güven kodu kapsamında, hutbelerde aile ilişkilerinin sağlam temellere oturabilmesi için eşler arasında karşılıklı güvenin, samimi bağlılığın ve sadakatin vazgeçilmez olduğu vurgulanmaktadır. Nikâh bağı ile kurulan ailede bu üç değer hâkim olması, hem huzurun kaynağı hem de uzun ömürlü birlikteliğin teminatı olarak sunulmuştur (H4, H9, H12, H15, H18). Sadakat ve güvenin, eşler arası ilişkiyi güçlendirdiği gibi, aile bireylerine karşı sorumluluk bilincini de pekiştirdiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, sadakat ve samimiyetin “en hayırlı Müslüman” olmanın göstergesi olarak tanımlanması, bu değerlerin sadece aileyle sınırlı kalmayıp dinî ve ahlâkî sorumluluk olarak da görüldüğünü ortaya koymaktadır (H12).

Paylaşma, yardımlaşma ve dayanışma kodu kapsamında hutbelerde, aile fertlerinin sadece mutlulukta değil, zorluk ve sıkıntılarda da birbirine destek olması gerektiği vurgulanmaktadır. Sevinç ve kederin, varlık ve yokluğun paylaşılması, aile bağlarını güçlendiren temel ilkeler arasında sunulmuştur (H4, H6, H9, H12). Yardımlaşma ve dayanışma ise, aile içi birlikteliğin sürekliliğini sağlayan asli unsurlar olarak ifade edilmiştir.

Sorumluluk ve adalet kodu kapsamında hutbelerde, huzurlu ve sürdürülebilir bir aile yapısının sevgiyle kurulup adaletle ayakta durabileceği vurgulanmaktadır. Her aile ferdinin sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerektiği (H4, H6), aile içi ilişkilerde ise adaletin, vicdanın ve nezaketin hâkim olması gerektiği ifade edilmiştir (H5, H11, H12). Bu değerler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde aileyi koruyan temel ahlâkî ilkeler olarak sunulmuştur.

İslâmî ilkeler kodu kapsamında hutbelerde, aile hayatında İslâm’ın temel değer ve hükümlerine bağlılığın esas olduğu vurgulanmaktadır. Aile saadetinin, Allah’ın rızasına uygun bir yaşam sürmekle mümkün olduğu belirtilmiş; dinin rehberliğinde şekillenen bir aile yapısının hem bireyler hem toplum için ideal olduğu ifade edilmiştir (H12, H13, D13). İslâm’ın hayat veren ilkelerine bağlılık, aile bütünlüğünün korunmasında temel bir ilke olarak sunulmuştur.

Birlik ve beraberlik kodu kapsamında hutbelerde, aile olmanın yalnızca aynı evde yaşamak değil, aynı duygu, ideal ve değerleri paylaşmak

olduğu vurgulanmaktadır. Aile, sevinçte ve hüzünde birlikte hareket eden, zorlukları birlikte göğüsleyen bireylerin oluşturduğu bir dayanışma alanı olarak tanımlanmıştır (H6, H12, H15). Allah'ın rızası doğrultusunda ortak bir hayatı paylaşmak, aile olmanın manevi boyutunu güçlendiren temel unsur olarak sunulmuştur (H15).

Sağlıklı iletişim ve nezaket kodu kapsamında hutbelerde, aile içi ilişkilerin güçlü ve huzurlu olmasının temelinde nazik bir dil, gönül alıcı sözler ve yapıcı iletişim olduğu vurgulanmaktadır. Güler yüz, takdir ve teşekkür gibi basit ama etkili davranışların aile bağlarını kuvvetlendirdiği ifade edilmiştir (H5, H9). Müminin, özellikle aile hayatında kırıncı değil yapıcı bir dil kullanması gerektiği, nezaketin aileye en çok yakışan değerlerden biri olduğu vurgulanmıştır (H5, H9). Turan da,<sup>34</sup> ebeveynin çocuğa karşı tutumunun aile içi iletişimin niteliğini belirlediğini; aşırı kontrolcü, ilgisiz veya mükemmeliyetçi yaklaşımların çatışmaya yol açabileceğini, dolayısıyla sağlıklı iletişim için anne babanın yaklaşım biçimini gözden geçirmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Değer ve eğitim merkezi olarak görülen aile,<sup>35</sup> dini değerleri aktarmada önemli bir role sahiptir.<sup>36</sup> Bireylere insanî, ahlâkî, millî, dinî, manevî değerlerin aktarıldığı ilk yerdir. İlk eğitimin ailede verilmesi onun; değerlerin aktarımı, benimsenmesi, kazanılması, yaşatılması ve yaygınlaştırılmasındaki etkin rolünü açıklamaktadır.<sup>37</sup> Ailede sevgi, saygı, sabır ve hoşgörü gibi temel değerler, aileyi ayakta tutmada ve erdemli bireyler yetiştirmede önemli bir role sahiptir.<sup>38</sup> Değerlerin öncelikle aile ortamında kazanıldığı, çevresel faktörlerin ise bu süreçte ikinci derecede etkili olduğu bulgusu dikkat çekmektedir.<sup>39</sup>

Aile içinde çocuklarda değer inşasının bireye olumlu yansımaları olmakla birlikte, bu inşa sürecinin aile yapısına da olumlu etkileri

<sup>34</sup> İbrahim Turan, “Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur'an'da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 101.

<sup>35</sup> Halil İbrahim Sağlam, *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 43-46.

<sup>36</sup> Salih Aybey, “Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/7 (2018), 544-560.

<sup>37</sup> Hasan Meydan v.dğr., *Zonguldak'ta Hayatın Anlamı ve Aile Değerleri Üzerine Olgusal Bir Araştırma* (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017), 93-108.

<sup>38</sup> Mebrure Doğan, “Ailede Değerlerin İnşasına Psikolojik ve Pedagojik Yaklaşım: Sevgi, Saygı, Sabır, Hoşgörü Değerleri Örneği”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/2 (15 Aralık 2023), 541-565.

<sup>39</sup> Melike Kiroğlu, “Ailedeki Değer Kavramının Farklı Kuşaklardaki Anlamı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Nitel Bir Çalışma”, *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi* 7/1 (2024), 103.

olmaktadır. Aile, değerler eğitiminin en temel ve doğal ortamı olmasının yanında, değerlerin de aileyi koruyucu ve bütünleştirici bir işlevi vardır. Bu bağlamda değerler, hem bireyin hem de ailenin sağlıklı gelişimine katkı sunar. Ailenin değerleri kazandırması, koruması ve yaşatması, aile ortamının kendi değerini de muhafaza etmesini sağlar. Bu şekilde kazanılan ve içselleştirilen olumlu değerler, ailenin sağlıklı bir biçimde devamlılığını temin eder.<sup>40</sup>

### 2.2.3. Ailenin İşlevi Temasına İlişkin Bulgular ve Tartışma

İncelenen hutbeler içerisinde bazı hutbelerde ailenin işlevinin ele alındığı görülmüştür. Bu kategorideki hutbe içerikleri Tablo 6’da sunulmuştur.

**Tablo 6:** Ailenin İşlevi Temasına İlişkin Tematik Kod ve Örnek Alıntılar

| Tema           | Kodlar         | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|----------------|----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ailenin İşlevi | Eğitici İşlevi | <p>“<i>Vefanın fedakârlıkla, imanın ihsanla, bilginin hikmetle ve sevginin hürmetle harmanlandığı bir eğitim ocağıdır.</i>” (H4) “<i>Aile aynı zamanda insanı geleceğe hazırlayan en önemli kurumdur. İnsan ilk eğitimini ailesinden alır. Karakteri aile ocağında şekillenir. Sevgiyi, saygıyı, dürüstlüğü önce anne babasından öğrenir.</i>” (H9) “<i>Aile; iyinin-kötünün, doğrunun-yanlışın, güzelin çirkinin öğrenildiği ilk mekteptir.</i>” (H12) “<i>Erdemlerin kazanıldığı, insanı insan yapan değerlerin miras olarak alındığı bir okuldur.</i>” (H12) “<i>İnsanı insan kılan değerlerin öğrenildiği bir ahlâk mektebidir.</i>” (H13) “<i>İnancımızın, karakterimizin ve hayat tarzımızın şekillendiği en değerli okuldur.</i> (H14) “<i>Aile, bize hayatı öğretir. Gönüllerimize güzel ahlâkı nakşeder. Bizi geleceğe hazırlar.</i>” (D16) “<i>Kişiyi iyiye ve doğruya yönlendiren bir rehberdir.</i>” (H13) “<i>Aile çocuklarımız için ilim, irfan ve hikmet mektebidir.</i>” (H17)</p> |

<sup>40</sup> Doğan, “Ailede Değerlerin İnşasına Psikolojik ve Pedagojik Yaklaşım”, 541-565.

|  |                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|--|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | Koruyucu İşlevi  | <p>Nesillerimizi yanlış yönelişlerden ve kötülüklerden koruyan muhkem bir kale, sağlam bir sığınaktır. (H17) “Kişiyi olumsuzluklara, tehlikelere karşı koruyan sağlam ve güvenli bir limandır.” (H2) “Aile, insanı hayata gözlerini açtığı anda sarıp sarmalar. Koruyup kollar ve bağrına basar.” (H4) “Aile; güvendir, dayanaktır, sığınaktır. Tüm varlığıyla iyilikte yardımlaşmak, el birliğiyle kötülüğe engel olmaktadır.” (H8) “Aile sevgi, saygı, şefkat ve muhabbetle güzelleşen bir sığınaktır.” (H2) “Aile, dünyanın sıkıntılarında, hayatın sarsıntılarında tutum olacak bir el, sığınacak güvenli bir limandır.” (H13) “Dün olduğu gibi bugün de bizleri güçlü kılacak ve her türlü zararlı akımlardan koruyacak yegâne sığınak ailedir. (H16) “Aile, insan neslinin devamını ve korunmasını sağlayan muhkem bir kale, güvenli bir sığınaktır.” (H16) “Eşleri kötülüklerden koruyan güvenli bir sığınak, her türlü tehdide karşı sağlam bir kalkandır.” (D17)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|  | Toplumsal İşlevi | <p>“Aile ve toplumun istikbali çocuklardır. Çocuk ihmal edilirse (...) toplum, geleceğini göremez.” (D2) “Evlilik, toplumu ve nesilleri korumak amacıyla atılan sağlam bir temeldir.” (H3) “Zira sağlıklı, huzurlu ve güçlü bir toplumu kadın ve erkek birlikte inşa eder.” (D3) “Bir toplumda maddi ve manevi tahribat gıdanın bozulmasıyla başlar... Nihayetinde toplumsal bir yozlaşma gerçekleşir.” (D4) “Gençler bir milletin geleceği, en büyük imkânı ve zenginliğidir. Gençliğine sahip çıkıp onları eğitimi ve güzel ahlâklı bir şekilde yetiştiren toplumlar geleceklerini inşa etmiş demektir.” (D5) “Aile, toplumun çekirdeği ve özüdür. Bunun içindir ki aile kurmak, aynı zamanda bir toplum inşa etmektir.” (H11) “Nefsimizi ve neslimizi emniyet altına alan, temiz ve sağlıklı bir toplumu inşa eden yegâne kurumdur.” (H13) “Aile, temiz bir neslin devamını, güvenli bir toplumun inşasını sağlayan en kadim kurumdur.” (H14) “Evlilik, güçlü bir toplumun, sağlam bir geleceğin temeli ve teminatıdır.” (D17)</p> <p>"Güçlü bir toplum inşa etmenin yolu; inancına, ibadetlerine, tarihine ve kültürüne bağlı, kutsal değerlere saygılı... bir nesil yetiştirmektir." (D19)</p> <p>"İyiliğe dair bütün değerlerin öğrenildiği aile, her şahsın ve her toplumun mahremidir; saygınlığına hâlel getirmeye hiç kimsenin hakkı yoktur." (D18)</p> |

Tablo 6'ya bakıldığında, hutbelerde ailenin işlevleri bağlamında en yoğun vurgunun ailenin eğitici işlevi üzerinde toplandığı görülmektedir. Diğer iki işlev olan koruyucu işlev ve toplumsal işlev ise birbirine benzer yoğunluktadır.

Hutbelerde aile, bireyin kişiliğinin ve karakterinin şekillendiği ilk ve temel eğitim kurumu olarak sunulmuştur (H4, H9, H12, H13, H14, H17). Aile; iyilik, doğruluk, güzel ahlâk gibi değerlerin öğrenildiği bir mektep olarak tanımlanmış (H12, H13, H14), bireyi hayata hazırlayan, inanç ve ahlâk gelişimini destekleyen, rehberlik eden bir kurum olarak değerlendirilmiştir (H14, D16). Bu bağlamda aile yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda erdemlerin kazandırıldığı, ahlâkî ve dinî terbiyenin temellendiği bir eğitim yuvası olarak görülmüştür (H17).

Aile, hutbelerde özellikle çocukları ve gençleri yanlış yönelişlerden, zararlı akımlardan ve ahlâkî tehlikelerden koruyan muhkem bir kale, güvenli bir liman ve sığınak olarak tanımlanmıştır (H2, H4, H8, H13, H16, H17, D17). Aile ortamı bireyi hayatın olumsuzluklarına karşı sarıp sarmalayan, şefkatle kollayan bir yapı olarak sunulmuştur (H2, H4, H8). Ayrıca eşler için karşılıklı koruma ve destek alanı oluşturan bir kurum olarak da vurgulanmıştır (H8, D17). Bu yönüyle aile, bireyin ve toplumun ahlâkî-manevî yönden korunmasında temel bir güvence olarak görülmüştür (H16).

Hutbelerde aile, toplumun temeli ve çekirdeği olarak ele alınmıştır (H11, H13, H14, H16, H18). Temiz nesillerin yetişmesi, huzurlu ve sağlıklı bir toplumun inşası için ailenin korunması elzem görülmüştür (H13, H14). Aile yapısının korunması, milletin varlığının ve geleceğinin teminatı olarak değerlendirilmiş (H16, H18), gençlerin eğitimi ve ahlâkî gelişimi ailenin toplumsal rolünün önemli bir yansıması olarak sunulmuştur (D2, D5, D18). Ayrıca hutbelerde aile, birlik ve beraberliğin güçlenmesini, toplumsal yozlaşmanın önlenmesini ve düzenin devamını sağlayan temel yapı taşı olarak tanımlanmıştır (H18, D18). Kır'a göre aile, toplumsal örgütlenmenin ve kurumlaşmanın temel birimi olup, tarih boyunca biçim ve işlev farklılıkları geçirse de hiçbir toplumda yerini, önemini ve değerini yitirmemiştir.<sup>41</sup>

Ailenin fizyolojik, biyolojik ve psiko-sosyal boyutları ve işlevleri bulunmaktadır.<sup>42</sup> Literatürde ailenin biyolojik, eğitimsel, dinî işlevlerine yer verilmekte, sevgi ihtiyacını karşılama, toplumsallaştırma, koruma gibi rolleri öne çıkmaktadır.<sup>43</sup> Bu yönüyle aile, bireyin duygusal, sosyal

<sup>41</sup> İbrahim Kır, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri.", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/36 (2011), 399.

<sup>42</sup> Mehmet Ali Kirman, "Küresel Kült Savaşlarının Yapıldığı Meydan Gençlik ve Aile", *Diyanet İlmî Dergi* 40/2 (2004), 61-72.

<sup>43</sup> Yılmaz Arı, "Aile Kurumunun İşlevleri Nelerdir Ve Neden Önemlidir? Sosyolojik Bir Araştırma", *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*, ed.

ve ahlâkî gelişiminde temel bir yapı taşı olmanın yanı sıra toplumsal düzenin devamını sağlayan en önemli kurum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, üniversite öğrencilerinin aile ve toplum kavramlarına ilişkin algılarının hem olumlu hem de olumsuz yönleri içerdiğini, dolayısıyla katılımcıların bu kavramlara çok boyutlu ve eleştirel bir perspektiften yaklaştıklarını göstermektedir.<sup>44</sup>

Çocuklara sosyal yaşamda kendilerine ve topluma faydalı olabilecek temel bilgi ve becerilerin öğretildiği aile kurumu<sup>45</sup> okuma-yazma, mesleki, teknik eğitim ve donanım gibi niteliksel ihtiyaçların karşılanmasında da önemli bir konumdadır.<sup>46</sup> Tüm bu yönleriyle aile kurumunun, çocukların eğitsel anlamda ilk eğitim ve rehberlik merkezi fonksiyonun bulunduğu görülmektedir.<sup>47</sup> Benzer şekilde aile çocuğun sosyalleşme sürecinde önemli bir konumdadır.<sup>48</sup> Tüm bu işlevler ailenin toplumsal hayattaki önemini ortaya koymaktadır. Bu noktada hutbelerde bu işlevlere yer verilmesi aile konusunda bilinçli toplumlar oluşması açısından önemli kabul edilebilir.

#### 2.2.4. Aile İçi Roller ve Sorumluluklar Temasına İlişkin Bulgular ve Tartışma

İncelenen hutbeler içerisinde bazı hutbelerde aile içi roller ve sorumlulukların ele alındığı görülmüştür. Bu kategorideki hutbe içerikleri Tablo 7’de sunulmuştur.

| Tema                             | Kodlar              | Hutbeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------------------------------|---------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Aile İçi Roller ve Sorumluluklar | Ailede Çocuğun Yeri | “Göz aydınlığı çocuklarımız, yuvanın en tatlı meyveleridir. (...) Anne ve babanın elinde yarınlar için hazırlanması gereken bir değerdirler. (H2) “Bize verilen en büyük ve en değerli emanet, ciğerparelerimiz olan çocuklarımızdır. “ (D1) “Yavrularımızın salih birer evlat olarak hayatlarını devam ettirebilmeleri için üzerimize düşen vazifeler vardır.” (D1) |

Kasım Ertaş (Ankara: Serüven Yayınevi, 2023), 127-139.

<sup>44</sup> İbrahim Usanmaz, “Üniversite Öğrencilerinin Aile ve Toplum Algıları Üzerine Metaforik Bir İnceleme”, *İçtimaiyat (Aile Özel Sayısı)* (2025), 50.

<sup>45</sup> T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *I. Aile Şurası, Raporlar, Görüşmeler, Kararlar* (Ankara: Özkan Matbaacılık, 1990).

<sup>46</sup> Mustafa Köylü, “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurallah Altaş (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 263-266.

<sup>47</sup> Yusuf Alpaydın vd., *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları* (İstanbul: 2015), 65.

<sup>48</sup> Yılmaz Arı, “Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dinî Rol ve İşlevleri”, *İlsam Akademi Hakemli Dergisi* 2/3 (2023), 199-216.

|                                                |                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><b>Aile İçi Roller ve Sorumluluklar</b></p> | <p>Ailede Çocuğun Yeri</p>                             | <p>“Milletlerin istikbâli (çocukların) gözlerindeki ışığa bağılıdır.” (D1) “Tertemiz bir fitratla gözlerini dünyaya açan yavrularımız, Yüce Rabbimizin bizlere nadide birer emanetidir. Hayatımızdaki en sevimli nimet, yuvamızdaki en değerli ziynettir. Ömrümüzün bereketi, yüreğimizin neşesidir. Çocuklarımız bizim istikbalimizdir.” (H10) “Onlar, hayatımızın neşesi, Yüce Kitabımız Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle göz aydınlığımızdır. Amel defterimizi daima açık tutacak olan iyilik kaynağıımızdır. En nadide emanetimiz, varlığı ve yokluğu ile imtihan vesilemizdir.” (D7) “Çocuklarımız, Cenâb-ı Hakk’ın bizlere bahşettiği en güzel nimetlerinden, en değerli hediyelerinden biridir. Onlar, bize Rabbimizin emanetidir. Hanelerimizin neşesidir. Göz aydınlığımız ailemizin süsü, , geleceğe bırakacağımız en değerli mirasımızdır.” (D15) “Çocuklarımız, Cenâb-ı Hakk’ın bizlere bahşettiği kıymetli bir emanettir. Onlar, hayatımızın neşesi, yuvamızın bereketidir. Ailemizin umudu, geleceğimizin teminatıdır.” (D13) “Allah’ın emaneti olan yavrularımız, vicdan ve merhamet konusunda insanın ve toplumun en hassas terazileridir.” (D13)</p>         |
|                                                | <p>Anne Babanın Çocuğa Çocuğa Karşı Sorumlulukları</p> | <p>Çocuklar, anne babalarını takip ederler. Bu yüzden, yavrularımızın saf ve temiz fitratlarını korumaları için bize düşen sorumluluklar vardır. Milli ve manevi değerlerimizin ışıığında yetismeleri için hepimize düşen görevler vardır. Çocuklarımıza helal lokma yedirmek, güzel ve temiz elbiseler giydirmek, iyi bir eğitim almalarını sağlamak öncelikli görevimizdir. Evlatlarımızı Allah’a iyi bir kul, milletine ve insanlığa faydalı bir kişi olarak yetiştirmek önemli vazifelerimizdendir. Şahsiyet ve karakterlerini İslâm ahlâkıyla şekillendirmek, örf ve adetlerimizi öğrenmelerine rehberlik etmek onların üzerimizdeki hakkıdır. (D15) “Allah’a kul, Muhammed Mustafa (s.a.s)’ya ümmet, İslâm’ın değerler manzumesi ile donanmış erdemli kişiler olarak yetiştirmek, bu hayattaki en önemli görevimizdir.” (D1) “Sağlıklı bir nesil yetiştirmenin çocuklarımızı, gençlerimizi sapkın anlayışlara karşı eğitmek, bilinçlendirmek ve korumaktan geçtiğini, bu noktada hepimize sorumluluk düştüğünü unutmayalım.” (H7) “Her evladın ana-baba üzerindeki en büyük hakkı, her şeyden önce ona bir benlik, bir kişilik ve kimlik kazandırmasıdır.” (D1)</p> |

|  |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|--|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |  | <p>“Öncelikle onlara hayatın manasını öğretmeliyiz. İnsanın değerini, yaratılış gayesini, nereden geldiğini ve nereye gideceğini öğretmeliyiz, kişilik kazandırmalıyız.” (D1) “Hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı cinsiyet farkı gözetmeksizin adalet ve hakkaniyetle davranmalıdır.” (H4) “İyi bir baba, ailesinde adil ve merhametli haliyle sevilir. (H5) “Ailede anne ile birlikte babaya da önemli görevler düşmektedir. Babanın sorumluluğu ailesinin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret değildir. Merhamet eğitimi almış, güzel ahlâkla donanmış, değerlerini benimsemiş bir nesil yetiştirmek her babanın öncelikli sorumluluğudur.” (D6) “Baba olmak, Hz. Nuh misali evladının imanla şereflenmesi için gayret göstermektir. Onun dünya ve ahiret saadetini kazanması için çırpınmaktır. Baba olmak, Hz. İbrahim misali duayı dilinden düşürmemektir. İtaatkâr bir kul olabilmek için Allah’a sığınmaktır. Salih bir nesil için O’na yalvarmaktır. Baba olmak, Hz. Yakup gibi zorluklar karşısında metanetini korumaktır. Ne kadar ağır olursa olsun dünya imtihanını sabır ve tevekkülle karşılamaktır. Evladına daima sevgiyi, merhameti, adaleti ve şefkati aşılacaktır. Yanlış yaptıklarında onları uyarmak ama hiçbir zaman onlardan ümidini kesmemektir. Aziz Müslümanlar! Baba olmak, Hz. Lokman gibi evladına şefkatle öğüt vermektir. Ona doğruyu ve yanlışı, haramı ve helali öğretmektir. Baba olmak, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimizin sünnetinin izinde yürümektir.” (D6) “Elbette bu süreçte anne-babalar olarak yavrularımızın eğitimi konusunda bize düşen yükümlülükler de var. Birlikte oluşumuzu fırsat bilerek çocuklarımıza daha fazla vakit ayıralım. Dünyalarını keşfetmek ve aramızdaki bağı güçlendirmek için onlarla sohbet edelim. Sorularını itinayla cevaplayalım, kitabın değerini ve bilginin kıymetini anlatalım.” (H9) “Onları iyi bir insan, güzel bir Müslüman olarak yetiştirmek, helal ile besleyip hakikati öğretmek bizim temel sorumluluğumuzdur. Minik kalplerine Allah ve Peygamber sevgisini aşlamak, körpe zihinlerini faydalı ilim ve güzel ahlâkla geliştirmek bizim öncelikli görevimizdir.” (H10) “Özümüzle, sözümüzle, davranışımızla çocuklarımıza örnek olalım.” (D7)</p> |
|--|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|--|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | <p>“Onları ilgimizden ve sevgimizden mahrum bırakmayalım. Şefkat ve merhametle, Allah’a kulluk ve sorumluluk bilinci ile yetiştirelim. Maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarını da gözetelim. Unutmayalım ki çocuğa gösterilen sevgi ve ilgi, verilen ahlâk ve değer eğitimi dünya ve ahiretimiz için en hayırlı yatırımdır. Bize düşen, ilahi bir emanet olarak ihsan edilen çocuklarımıza cennete layık bir yuva kurmanın gayretinde olmaktır.” (D12)</p> <p>“O halde, yarınlarımızın ümidi olan çocuklarımıza karşı sorumluluklarımızın idrakinde olalım. Onların eğitimlerine, psikolojik, sosyal, kültürel gelişimlerine, dini ve ahlâkî terbiyelerine özen gösterelim.” (D13) “Anne babanın sorumluluğu, çocuklarına milli ve manevi değerlerimizi öğretmektir. Onlara zaman ayırmak, sevgilerini göstermek, güvenli ve huzurlu bir aile ortamı sunmak, iyi bir gelecek hazırlamaktır.” (H14) “Peygamber Efendimiz (s.a.s) bir hadisinde, “Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılardan birisidir...” buyurmaktadır.” (D14) “Sorumluluk sahibi bir anne; Hz. İsmâil için bütün sıkıntıları göğüsleyen, onun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için koşuşturan Hz. Hâcer gibi olmalıdır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Efendilerimizi yetiştiren Ehl-i Beyt-i Mustafa’nın nadide goncası Hz. Fâtıma gibi olmalıdır.” (D15) “Babanın sorumlulukları: Sorumluluk sahibi bir baba ise; “...Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin...” diyen Hz. Nûh gibi evladını kötülüklerden kurtarabilmenin çabasında olmalıdır.” (D16) “Dinimize göre; çocuklarımızı helal rızıkla beslemek, onlara Allah’ın razı olacağı güzel isimler vermek ve şefkatle muamelede bulunmakla yükümlüyüz. Onları; vatanını, devletini ve milletini seven; milli ve manevi değerlerine bağlı; hayırlı bir insan olarak yetiştirmekle mesulüz. Kur’an-ı Kerim’i ve Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in örnek hayatını onlara öğretmek, sahih dini bilgiyle onları buluşturup İslâm ahlâkıyla donatmak çocuklarımızın üzerimizdeki hakkıdır.” (H15) “Özümüzle, sözümüzle ve davranışımızla çocuklarımıza örnek olmalı; onları, ilgimizden ve sevgimizden mahrum bırakmamalıyız.” (D17)</p> |
|--|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

|  |                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|--|----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |                                                    | <p><i>“Ailemizi şefkat ve muhabbet ocağı kılalım. Çocuklarımıza zaman ayırarak onlardan ilgi ve sevgimizi eksik etmeyelim. Onları, milli ve manevi değerlerimize bağlı, fitrî kimliklerine uygun bir şekilde yetiştirmeye devam edelim.” (H16)</i></p> <p><i>“Çocuklar, annenin şefkat ve merhametine ihtiyaç duyduğu kadar babanın da otoritesine ve disiplinine muhtaçtır. Dolayısıyla çocukları eğitime ve terbiye etme, iyi bir insan olarak yetiştirme sorumluluğu; sadece bakıcılara, okullara, televizyonlara, tabletlere ve bilgisayarlara bırakılmamalıdır. Zira şefkat ve merhameti anne ve babasında bulamayan çocuklar; güven, sevgi ve muhabbeti başka yerlerde aramakta, bu da onların fitratlarının bozulmasına sebep olmaktadır.” (H17)</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                         |
|  | Eşlerin Birbirlerine Karşı Görev ve Sorumlulukları | <p><i>“Hayırlı bir eş, nikâhlanırken verdiği söze sadık kalır. Ahdine vefa gösterir.” (H18)</i></p> <p><i>“Eşlerin birbirine karşı sorumluluğu, evliliği bir rekabet haline dönüştürmemek, birbirlerini Allah’ın emaneti olarak görmektir. Varlıkta ve darlıkta, sevinçte ve tasada birbirine destek olmaktır.” (H19)</i></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|  | Çocuğun Anne Babaya Karşı Görev ve Sorumlulukları  | <p><i>“İyilik ve ihsanımızı, bir çift tatlı sözümüzü ve güler yüzümüzü, saygı ve hoşgörümüzü anne babamızdan esirgemeyelim. Onların gönlünü yapma ve hayır dualarını alma gayretinde olalım.” (D17)</i></p> <p><i>“İslâm, anne baba hakkını gözetmeyi ve onların gönüllerini hoş tutmayı tavsiye eder.” (D11)</i></p> <p><i>“Çocukların sorumluluğu ise, anne babanın hakkını gözetmektir. Onlara güzel “Ailemize karşı her daim güzel davranmamızı öğütüyordu bizlere Rahmet Elçisi.” (H2)</i></p> <p><i>“Bizler için aile hayatında en güzel örnek Peygamberimiz (s.a.s)’dir. O, ailede ihsanı, iyiliği ve adaleti emretmektedir.” (H4)</i></p> <p><i>“Resûl-i Ekrem (s.a.s)’in kendi ailesiyle iyilik ve ihsan üzerine kurduğu ilişkiyi bize model olarak göstermesi son derece değerlidir. Çünkü aile bir ömür boyu sevgi, huzur ve güvenin yaşanacağı en samimi ortamdı” (H5)</i></p> <p><i>söz söylemek, merhametle muamele etmektir. Onlara “öf!” bile dememek, onların hayır dualarını almaktır.” (H14)</i></p> |

|                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Aile Yaşantısında Peygamber Örnekliği | <p><i>“Ailemize karşı her daim güzel davranmamızı öğütüyordu bizlere Rahmet Elçisi.” (H2) “Bizler için aile hayatında en güzel örnek Peygamberimiz (s.a.s)’dir. O, ailede ihsanı, iyiliği ve adaleti emretmektedir.” (H4) “Resûl-i Ekrem (s.a.s)’in kendi ailesiyle iyilik ve ihsan üzerine kurduğu ilişkiyi bize model olarak göstermesi son derece değerlidir. Çünkü aile bir ömür boyu sevgi, huzur ve güvenin yaşanacağı en samimi ortamdı” (H5)</i></p> |
|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

**Tablo 7:** Aile İçi Roller ve Sorumluluklar Temasına İlişkin Tematik Kod ve Örnek Alıntılar

Aile içerisinde bir roller organizasyonu bulunmaktadır.<sup>49</sup> Hutbelerde “*ailede çocuğun yeri*” kodu, çocuğun aile içindeki değerini vurgulayan, onu hem ilahî bir emanet hem de geleceğin teminatı olarak konumlandıran ifadelerle ele alınmaktadır. Çocuklar; “göz aydınlığı”, “yuvanın süsü”, “hayatın neşesi”, “geleceğe bırakılacak en değerli miras” gibi kavramlarla tanımlanmakta, aile içinde şefkat, merhamet ve sevgiye en çok ihtiyaç duyan varlıklar olarak sunulmaktadır. Aynı zamanda çocuğun eğitimi, korunması ve iyi bir birey olarak yetişmesi, ebeveynlerin asli sorumluluğu ve ilahi bir görev olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda hutbeler, ailede çocuğun yerini yalnızca biyolojik bir bağ ile değil, değer temelli bir sorumluluk ve manevi bilinç ile tanımlamaktadır.

Hutbelerde “anne babanın çocuğa karşı görev ve sorumlulukları” kodu, İslâm ahlâkî ve değerler sistemi çerçevesinde bütüncül bir anlayışla ele alınmaktadır. Bu bağlamda çocuk, Allah’ın anne babaya emanet ettiği kıymetli bir varlık olarak tanımlanmakta (D1, H10); onu iyi bir kul, erdemli bir birey ve topluma faydalı bir insan olarak yetiştirmek ebeveynin temel sorumluluğu olarak sunulmaktadır (H7, H14). Hutbe içeriklerinde ön plana çıkan görev alanları arasında çocuğun dinî ve ahlâkî eğitimine öncelik verilmesi (H9, H10), millî ve manevî değerlerle donatılması (H14, H15, H16), kişilik ve kimlik gelişiminin sağlanması (D1, D13, D15), sevgi, ilgi ve şefkat ortamında büyüülmesi (D7, D12, D17) yer almaktadır. Bununla birlikte anne babanın, çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının yanında ruhsal ve manevî gelişimine de önem vermesi gerektiği vurgulanmakta (H17); söz, davranış ve tutumlarıyla örnek olmalarının önemi özellikle belirtilmektedir (H4, H5, D6, D14, D16). Ebeveynlerin çocuklarına karşı adaletli, anlayışlı ve merhametli bir yaklaşım içinde olmaları gerektiği ifade edilmekte; bu tutumun, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı nesillerin yetişmesine doğrudan katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Ceylan

<sup>49</sup> Arı, “Aile Kurumunun İşlevleri Nelerdir ve Neden Önemlidir? Sosyolojik Bir Araştırma”, 127-139.

çalışmasında, hutbelerde anne babanın tutum ve davranış değişikliklerinin gerçekleşmesini sağlayan eğitimciler olarak görüldüğünü bildirmiştir.<sup>50</sup> Çinemre ise hutbelerde topluma gençlerle ilgili sorumluluk yüklendiğini belirtmektedir.<sup>51</sup> Aydın<sup>52</sup> İslâm'ın çocuğu Allah'ın bir emaneti olarak gördüğünü ve hem maddi hem manevi yönden yetiştirilmesinin anne babanın kutsal bir görevi olduğunu ifade etmektedir. Bu anlayış, hutbelerde vurgulanan ebeveyn sorumluluklarıyla örtüşmektedir. Sonuç olarak, hutbelerde aile içinde ebeveyn-çocuk ilişkisinin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda değer aktarımı ve şahsiyet inşası açısından da derin bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Hutbelerde “eşlerin birbirine karşı görev ve sorumlulukları” kodu, evlilik kurumunun sağlam temellere dayanması ve uzun ömürlü olması açısından önemli bir başlık olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, eşlerin birbirine karşı sadakat ve vefa göstermeleri (H18) ve evliliği rekabete dönüştürmeden, birbirlerini Allah'ın emaneti olarak görmeleri gerektiği (H19) vurgulanmaktadır. Eşler arası ilişki, sadece hak ve sorumluluklardan ibaret değil; aynı zamanda sevgi, merhamet ve destek bilinciyle şekillenen bir ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Özellikle zor zamanlarda dayanışma, duygusal destek ve fedakârlık, evlilik ilişkisinin temel değerleri arasında sunulmaktadır. Böylece hutbelerde, eşlerin birbirini tamamlayan bireyler olarak görmesi ve karşılıklı anlayış ve güven temelinde bir evlilik sürdürmeleri, ideal bir aile yapısının anahtarı olarak gösterilmektedir.

Hutbelerde “çocuğun anne babaya karşı görev ve sorumlulukları” kodu, İslâm ahlâkının temel ilkeleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Bu bağlamda, evlatların anne babalarına karşı saygılı, merhametli ve vefalı olmaları gerektiği vurgulanmaktadır (D11, D17). Onlara karşı güzel söz söylemek, gönüllerini hoş tutmak ve hayır dualarını almaya gayret etmek gibi davranışlar; hem dini bir sorumluluk hem de toplumsal bir değer olarak sunulmaktadır. Ayrıca anne babaya karşı “öf bile dememenin” Kur'ânî bir ilke olduğuna dikkat çekilerek (H14), çocukların bu sorumluluğu yerine getirmeleri hem bireysel bir erdem olarak sunulmakta hem de huzurlu bir aile yapısının korunması için vazgeçilmez bir gereklilik olarak görülmektedir.

Hutbelerde “Aile yaşantısında Peygamber örnekliliği” teması, Hz. Peygamber'in (s.a.s) aile bireylerine karşı sergilediği merhamet, adalet ve ihsan temelli tutumlar üzerinden ele alınmaktadır. Peygamberimizin aile

<sup>50</sup> Ceylan, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Muhteva: Eğitim Konusu Üzerine Bir İçerik Analizi”, 439.

<sup>51</sup> Çinemre, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Gençler ve Gençlik Teması Üzerine Bir İçerik Analizi Çalışması”, 2687-4148.

<sup>52</sup> Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 77.

hayatında sergilediği güzel ahlâk, sabır, anlayış ve sevgi dolu yaklaşım; günümüz Müslümanları için rehberlik edici bir model olarak sunulmuştur (H2, H4, H5). Hutbelerde, Resûl-i Ekrem'in ailesiyle olan ilişkisinde iyiliği ve adaleti esas alması, onun aile içi davranışlarının evrensel bir ahlâkî ölçüt olduğuna işaret etmektedir (H4, H5). Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) örnekliliği; huzurlu ve sağlam temelli bir aile yapısı inşa etmenin temel dayanaklarından biri olarak öne çıkmaktadır (H2, H5)

### 2.2.5. Aileyi Tehdit Edici Unsurlar Temasına İlişkin Bulgular ve Tartışma

İncelenen hutbeler içerisinde bazı hutbelerde modern dönemde aileyi tehdit eden unsurlara dikkat çekildiği görülmektedir. Bu bağlamda bireyselleşme, dijitalleşme, sosyal medya, teknolojik bağımlılık, cinsiyetsizleştirme politikaları, çocuk istismarı, erken yaşta evlilikler, evliliğin maddi nedenlerle zorlaşması ve nikâh dışı birlikteliklerin normalleştirilmesi gibi konular aile kurumunu zayıflatan tehditler arasında gösterilmiştir. Bu tehditlerin neler olduğu Tablo 8'de uygun kodlara göre sunulmuştur.

**Tablo 8:** Aileyi Tehdit Edici Unsurlar Temasına İlişkin Tematik Kod ve Örnek Alıntılar

| Tema                           | Kodlar                                | Örnek İfadeler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|--------------------------------|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Aile İçi Tehdit Edici Unsurlar | Birey-selleşme                        | <i>‘Sorumluluk almadan tek başına yaşamanın daha cazip olduğu fikrinin özendirildiği bir zamandayız.’ (H15) “Ailenin, özgürlükler önündeki engelmış gibi gösterilmeye çalışıldığı bir ortamdayız.Oysa aile kurmak, insan fitratının bir gereğidir. Bizler yalnız değil, aile içinde mutlu yaşayabilecek şekilde yaratıldık.” (H15)</i>                                                                                                                                                                                   |
|                                | Dijitalleşme/ Sosyal Medya /Teknoloji | <i>“İlgisizliğimiz sebebiyle çocuklarımızı sanal âleme mahkûm etmeyelim. En verimli çağlarının ekran önünde heba olmasına fırsat vermeyelim.” (H9) “Dünyanın diğer ucundaki insanlarla iletişim kurarken aynı sofraya oturduğumuz eşimizden, anne, babamızdan, çocuklarımızdan gittikçe uzaklaşıyoruz.”(H13) “Gençlerimizi tehdit eden bir diğer problem... hayatın anlamını kaybetmeleri, beden ve ruh sağlığının en büyük düşmanı olan zararlı alışkanlıklara ve teknoloji bağımlılığına müptela olmalarıdır.”(D6)</i> |

|                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|----------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Cinsi-yetsiz-leştirme                  | <p>“İlgisizliğimiz sebebiyle çocuklarımızı sanal âleme mahkûm etmeyelim. En verimli çağlarının ekran önünde heba olmasına fırsat vermeyelim.” (H9) “Dünyanın diğer ucundaki insanlarla iletişim kurarken aynı sofraya oturduğumuz eşimizden, anne, babamızdan, çocuklarımızdan gittikçe uzaklaşıyoruz.” (H13) “Gençlerimizi tehdit eden bir diğer problem... hayatın anlamını kaybetmeleri, beden ve ruh sağlığının en büyük düşmanı olan zararlı alışkanlıklara ve teknoloji bağımlılığına müptela olmalarıdır.” (D6)</p> |
| Çocuk İstismarı/ Çocuk Yaşta Evlilik   | <p>Bu mağduriyetlerden biri de “küçük yaşta evlilikler”, “çocukevlilikleri”, “çocukgelinler” gibi ifadelerle gündeme gelen aşırılıklardır. (D2) “Kimileri taşıyamayacakları bedensel ve duygusal yükler altında ezilmektedir.” (D2) “Sırf kız olduğu için bir çocuğun doğumuna üzülme, onu hor görmek, eğitimden mahrum bırakmak, zorla ve küçük yaşta evlendirmek zulümdür.” (D4) “Henüz sorumluluk bilincinde olmayan bir çocuğun evliliğe zorlanması dinî ve ilmî hiçbir meşruiyeti, hiçbir temeli yoktur.” (H3)</p>    |
| Evlenmenin Meddi Nedenlerle Zorlaşması | <p>“Ne var ki, günümüzde evlilik için yapılan gereğinden fazla harcamalar, aileleri sıkıntıya sokmaktadır. Eşleriniyuva kurarken ağır bir borç altına girmeleri, huzur ve mutluluklarına engel olabilmektedir. Hayatlarının en güzel zaman dilimi, maddi kaygılar nedeniyle huzursuzluk ve zorluk içerisinde geçebilmektedir.” (H2)</p>                                                                                                                                                                                    |
| Nikah Dışı Birliktelikler              | <p>“Zaman zaman da gayr-ı meşru ilişkiler, nikâhsız birliktelikler adeta özendirilmektedir. Buduruma aile kurumunu yıpratmaktadır.” (H29) “Gayr-ı meşru ilişkiler, nikâhsız birliktelikler adeta özendirilmektedir. Şüphesiz ki bu durum, toplumumuzun en önemli değerlerinden olan aile kurumunu yıpratmaktadır.” (H1)</p>                                                                                                                                                                                                |

|  |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|--|--|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |  | <p><i>“Özellikle bazı yayınlarda aile mahremiyetinin çiğnenmesi ve nikâhsız birlikteliklerin adeta özendirilmesi, aile anlayışı ve yaşantımızda büyük tahriplere yol açmaktadır.” (H2)</i></p> <p><i>“Gayr-ı meşru ilişkiler, nikâhsız birliktelikler adeta özendirilmektedir. Şüphesiz ki bu durum, toplumumuzun en önemli değerlerinden olan aile kurumunu yıpratmaktadır.” (H3)</i></p> <p><i>“İslâm, gayr-ı meşru ilişkilere, hayâsızlığa, iffetsizliğe ve çirkinliğe sevk eden davranışlara ise asla izin vermez. Meşru bir nikâha dayanmayan hiçbir birlikteliği kabul etmez. (H13)</i></p> |
|--|--|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

İncelenen hutbelerde modern dönemde aile yapısını tehdit eden unsurlar çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Bireyselleşme, dijitalleşme, cinsiyetsizleştirme, çocuk istismarı, evlenmenin maddi nedenlerle zorlaşması ve nikâh dışı birliktelikler gibi konular, aile kurumunu zayıflatan ve toplumsal yapıyı tehdit eden etkenler olarak sunulmuştur. Bu tehditlere karşı aileyi korumanın yolu, İslâm’ın değerlerine dayalı bir hayat anlayışını benimsemek ve aile yapısını bilinçli şekilde güçlendirmektir.

Hutbelerde bireyselleşme olgusu, aile kurumunu tehdit eden çağdaş bir problem olarak ele alınmıştır. Özellikle sorumluluk almadan yalnız yaşamının cazip gösterilmesi ve ailenin özgürlüklerin önünde bir engel gibi sunulması eleştirilmiştir (H15). Bu söylemler karşısında aile kurmanın insan fıtratına uygun olduğu vurgulanarak, bireyselleşmenin aile bağlarını zayıflatıcı etkisine dikkat çekilmektedir (H15). Bu konuda Yalçın, sekülerleşmenin aile yapısını dönüştürdüğünü, dinî değerlere dayalı geleneksel aile modelinin yerini bireysel tercihlere dayanan modern aile biçimlerine bıraktığını; bu sürecin aile içi ilişkiler, roller ve sorumlulukların yeniden şekillenmesine yol açtığını belirtmektedir.<sup>53</sup>

Hutbelerde dijitalleşme, sosyal medya ve teknoloji kullanımı, aile bağlarını zayıflatan ve çocukları olumsuz etkileyen bir tehdit unsuru olarak ele alınmıştır. Özellikle ebeveynlerin ilgisizliği sonucu çocukların ekranlara mahkûm edilmesi (H9), gençlerin anlam arayışını kaybetmeleri ve teknoloji bağımlılığı gibi sorunlara dikkat çekilmiştir (D6, H13). Bu bağlamda teknolojik ilerlemenin insanî ilişkileri zedelemekten kullanılmasına vurgu

<sup>53</sup> Salih Yalçın, “Sekülerleşme Olgusu Bağlamında Ailenin Geleceği”, *Sosyolojisi Araştırmaları* 5/8 (2025), 26.

yapılmıştır (H13). Literatürde, Koçak ve İnce<sup>54</sup> popüler dizilerin gençlerin aileye ilişkin değerlerini olumsuz etkileyebildiğini ve toplumsal düzeyde aile algısında zayıflamaya yol açabildiğini belirtmekte; bu nedenle medya okuryazarlığının aileyi koruma açısından kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Hutbelerde cinsiyetsizleştirme, fitrata aykırı bir yönelim olarak ele alınmakta ve hem bireysel kimliği hem de toplumsal yapıyı tehdit eden ciddi bir tehlike olarak tanımlanmaktadır (H14, H17, H18). Dinî referanslarla, kadın ve erkek kimliğinin korunmasının önemine vurgu yapılmakta; aile kurumunun bu tür ideolojik yönelimlerle zedelendiği ve neslin ifsatına yol açtığı ifade edilmektedir (H17, H18). Bu tehlide karşı en güçlü savunma mekanizmasının ise aile olduğu dile getirilmektedir (H17). Cinsiyetsizleştirme anlayışının insan fitratını dönüştürerek dinî ve kültürel değerleri zedelediği; İslâm'ın ise kadın ve erkek arasında adalet ve dengeyi esas aldığı ortaya konulmuştur.<sup>55</sup>

Hutbelerde çocuk istismarı ve çocuk yaşta evlilikler, açık bir şekilde zulüm ve aşırılık olarak tanımlanmakta; bu tür uygulamaların dinî ve ilmî hiçbir meşruiyetinin olmadığı vurgulanmaktadır (H3, D2, D4). Özellikle kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, eğitimden mahrum bırakma ve erken yaşta evlendirme gibi tutumlar sert biçimde eleştirilmekte; çocukların fiziksel ve duygusal olarak taşıyamayacakları sorumlulukların altına sokulmalarının ciddi mağduriyetlere yol açtığı ifade edilmektedir (D2, D4). Bu yaklaşım, İslâm'ın çocuğu Allah'ın bir emaneti olarak görmesi ve çocukluk dönemini özel ilgi gerektiren hassas bir evre olarak değerlendirmesiyle de uyumludur.<sup>56</sup>

Hutbede, evlenmenin maddi nedenlerle zorlaşmasına dikkat çekilmekte; gereksiz ve abartılı harcamaların genç çiftleri borçlandırarak aile hayatına olumsuz etkiler yaptığı ifade edilmektedir (H2). Maddi kaygıların, evlilik sürecini hem ertelenebilir hâle getirdiği hem de evliliğin huzur ve mutluluğunu gölgelediği vurgulanmaktadır (H2). Alan'ın çalışmasına göre, TÜİK verileri modernleşme ve toplumsal dönüşüm sürecinin Türkiye'de aile yapısını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Çalışmada, evlilik yaşının yükseldiği, boşanma oranlarının arttığı ve doğurganlık düzeyinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu eğilimlerin, Batı toplumlarının geçmişte

<sup>54</sup> Muhammed Furkan Koçak - Abdullah İnce, “Popüler Türk Dizilerinde Sunulan Aile İmajı: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/50 (Aralık 2024), 567.

<sup>55</sup> Meryem Cihangir, “Neslin Korunması İlkesi Bağlamında ‘Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyetsizlik’ Söylemlerine Eleştirel Bakış”, *Dini Araştırmalar* 67 (2024), 469-494.

<sup>56</sup> Süleyman Gümrükçüoğlu, “Din Eğitimi Açısından Çocuğun Hakkını Korumada Ailenin Sorumluluğu”, *Turkish Studies - Religion* 15/2 (2020), 201.

yaşadığı demografik ve kültürel dönüşümün günümüzde Türkiye’de de benzer şekilde görüldüğünü ortaya koyduğu belirtilmektedir.<sup>57</sup>

İncelenen hutbelerde, nikâhsız birlikteliklerin ve gayr-ı meşru ilişkilerin özendirilmesinin aile kurumunu ciddi şekilde zedelediği vurgulanmaktadır (H1, H2, H3). Medya ve bazı yayınlar aracılığıyla bu tür yaşantıların normalleştirilmesinin, toplumun temel değerlerinden biri olan aile yapısına zarar verdiği ifade edilmektedir (H3). Ayrıca hutbelerde, İslâm’ın ancak meşru nikâh temelli birliktelikleri kabul ettiği açıkça belirtilmektedir (H13). Bu durum, modern medya ürünlerinde muhafazakâr aile temsillerinin nasıl dönüştürüldüğünü ortaya koyan araştırmalarla da paralellik göstermektedir.<sup>58</sup>

### Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, DİB tarafından 2014–2025 (ilk altı ay) yılları arasında yayımlanan hutbelerde aile temasının nasıl işlendiği incelenmiştir. Bulgular, aileye yönelik vurguların hem geleneksel hem de çağdaş bağlamlarda ele alındığını göstermektedir. Ailenin önemine dair içeriklerde, ailenin bireysel huzurun, toplumsal istikrarın ve dini sorumlulukların temeli olduğu vurgulanırken; işlevsel açıdan ise eğitici, koruyucu ve toplumsal rollerinin öne çıkarıldığı görülmüştür. Hutbeler, aile içi roller ve sorumlulukları ayrıntılı şekilde işleyerek anne, baba ve çocuklara yönelik görevleri dinî ve ahlâkî referanslarla tanımlamış, modernleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi süreçleri aileyi tehdit eden unsurlar olarak ele almıştır.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu, aile içi roller ve sorumlulukların hutbelerde ayrıntılı şekilde işlenmesidir. Anne, baba ve çocuklara yönelik sorumlulukların hem dinî hem de ahlâkî referanslarla temellendirildiği görülmektedir. Bu durum, hutbelerin aile içi ilişkileri düzenleyen normatif bir çerçeveye sunduğunu ve bireylerin rollerini kutsal bir sorumluluk bilinciyle yerine getirmelerini teşvik ettiğini göstermektedir. Eşlerin sadakat, güven ve merhamet üzerine inşa edilen ilişkisi; çocukların ilahi bir emanet olarak görülmesi ve ebeveynlerin dinî-manevî rehberlik görevleri, hutbelerde aile bağlarını güçlendiren temel ilkeler olarak sunulmuştur.

Bulgular ayrıca modernleşme, bireyselleşme, dijitalleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin aile yapısını tehdit eden unsurlar olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Hutbelerde aile değerlerinin zayıflamasına yol açan bu gelişmeler karşısında; İslâmî ilkeler, sevgi, merhamet, sadakat

<sup>57</sup> Suat Alan, “TÜİK Verileri Işığında Aile Yapısındaki Değişimlerin Sosyolojik Değerlendirmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 (2025), 194.

<sup>58</sup> Selda Külekçi, “Medyada Muhafazakâr Aile Temsili: Kızılıcak Şerbeti Dizisi Örneği”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 11 (2024), 2103-2113.

ve dayanışma gibi ahlâkî değerlerin koruyucu bir kalkan işlevi göreceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda hutbeler, modern tehditler karşısında toplumsal bir denge unsuru üretmekte ve aileyi kutsal bir kurum olarak konumlandırmaktadır.

Çalışmanın bulguları, aileye yönelik dinî söylemin toplumsal değerlerin korunmasında kritik bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Hutbelerde aile, yalnızca kutsal bir kurum değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan temel yapı taşı olarak sunulmaktadır.

Aile içi rollerin ayrıntılı olarak tanımlanması, hutbelerin bireylerin davranışlarını dinî ve ahlâkî normlarla yönlendiren bir işlev gördüğünü göstermektedir. Özellikle ebeveyn-çocuk ilişkilerinde sorumlulukların ilahî bir emanet bilinciyle ele alınması, dinî söylemin aile içi bağları güçlendirici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşmenin aile üzerindeki olumsuz etkilerine karşı hutbelerde geliştirilen dinî söylem, çağdaş sosyal sorunlara yönelik bir çözüm önerisi olarak görülebilir. Hutbelerde dinî söylemin toplumsal bir denge unsuru olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim incelenen hutbelerde toplumu tehdit eden yabancılaşma, bireyselleşme ve değer kaybı süreçlerine karşı sevgi, sadakat, merhamet ve dayanışma gibi manevî değerlerin öne çıkarıldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, hutbelerin toplumsal bilinç oluşturma ve değer aktarımı işleviyle, yalnızca dinî bir uygulamanın parçası değil, aynı zamanda yaygın bir din eğitimi aracı olarak etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Hutbeler, aileyi hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla ele almaktadır. Bu açıdan aile kurumunun korunmasına yönelik güçlü bir içerik ve yaklaşıma sahip olduğusöylenebilir. Bu yönüyle çalışmanın bulguları, yaygın din eğitimi araçlarının aile değerlerini destekleyici rolünün önemini ortaya koymakta ve gelecekte yapılacak araştırmalar için aile temalı hutbelerin farklı dönemler veya toplumsal olaylar bağlamında yeniden incelenmesinin faydalı olabileceğini göstermektedir.

Diyanet hutbelerinde aile temasına verilen önem, hem toplumsal istikrarın korunması hem de dinî-manevî değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması açısından kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu bulgu, aileyi merkeze alan politikaların, eğitim programlarının ve dinî söylemlerin toplumda karşılık bulduğunu ve değerlerin sürekliliğine katkı sağladığını göstermektedir. Çalışma, hutbelerin aileyi merkeze alan bu çok boyutlu yaklaşımını ortaya koyarak, dinî söylemin toplumsal işlevini anlamaya yönelik literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

DİB hutbelerinde aile temasının farklı açılardan ele alınması, aileyi korumaya yönelik toplumsal bilinç oluşturma çabasını yansıtmaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, hutbelerdeki aile vurgularının farklı sosyo-kültürel dönemler veya toplumsal olaylarla ilişkilendirilerek incelenmesi, dinî söylemin toplumsal işlevlerini daha kapsamlı biçimde anlamaya katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, günümüzde aile kurumunu tehdit eden değerlerin erozyonu, artan boşanma oranları, aile içi iletişim sorunları, şiddet ve istismar gibi konuların hutbelerde daha belirgin bir şekilde işlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca Türkiye’de son yıllarda gözlemlenen nüfus artış hızının azalması ve doğurganlık oranlarındaki düşüş de dikkate alınması gereken bir meseledir. Hutbelerde çocuk sahibi olmanın önemi, ailenin sürekliliği ve toplumun geleceği açısından çocuk sayısının artırılmasının teşvik edilmesi, toplumsal bilinç ve sorumluluk geliştirme açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

## Kaynakça

Akdoğan, Ali. “İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi”. *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 57-69.

Akpınar, Ali. “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”. *Peygamberimiz ve Aile*. ed. Hale Şahin - Rukiye Aydoğdu Demir. 31-36. Ankara: DİB Yayınları, 2019.

Alan, Suat. “TÜİK Verileri Işığında Aile Yapısındaki Değişimlerin Sosyolojik Değerlendirmesi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 (2025), 177-198. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1707921>

Alpaydın, Yusuf v.dğr. *Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları*. İstanbul: 2015.

Aluş, Yadigar. “Aile Kurumu Üzerinde Küreselleşmenin Etkisi”. *Küresel Tehditler Karşısında Aile*. ed. Turgay Şirin. 49-70. İstanbul: Aile Vakfı Yayınları, 2024.

Arı, Yılmaz. “Aile Kurumunun İşlevleri Nelerdir ve Neden Önemlidir? Sosyolojik Bir Araştırma”. *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*. ed. Kasım Ertaş. 127-139. Ankara: Serüven Yayınevi, 2023.

Arı, Yılmaz. “Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dini Rol ve İşlevleri”. *İlsam Akademi Hakemli Dergisi* 2/3 (2023), 199-216.

Aybey, Salih. “Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/7 (2018), 544-560.

Aydın, Mehmet Zeki. “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”. *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 47-78.

Aykaç, Songül Alkan. “Değişen Aile Örüntülerinde İşlevlerin Dönüşümü ve Farklılaşması Üzerine”. *İctimaiyat (Aile Özel Sayısı)*, 274-286. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1746478>

Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2003.

Bayer, Ali. “Modernleşme Sürecinde Aile: Değişen Annelik ve Babalık”. *Tevilat* 1/1 (2020), 35-60.

Can, İslâm. “Türkiye Camilerinde Okutulan Hutbelerin Birlikte Yaşama Söylemleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Adana Örneği”. *SEFAD* 38 (2017), 507-532.

Ceylan, Tuncay. “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Muhteva: Eğitim Konusu Üzerine Bir İçerik Analizi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2024), 412-446.

Cihangir, Meryem. “Neslin Korunması İlkesi Bağlamında ‘Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyetsizlik’ Söylemlerine Eleştirel Bakış”. *Dini Araştırmalar* 67 (2024), 469-494. <https://doi.org/10.15745/da.1525023>

Çapcıoğlu, Fatma - Öznur Kalkan Açıkgöz. “Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri”. *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem Teknik ve Etiğe Giriş*. ed. Özcan Güngör. 203-220. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Çinemre, Semra. “Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbelerinde Gençler ve Gençlik Teması Üzerine Bir İçerik Analizi Çalışması”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi* 2/10 (2024), 562-594.

Çinemre, Semra. “Yaygın Din Eğitiminin Toplumu Din İstismarı Konusunda Aydınlatmaya Katkısı: Cuma Hutbeleri Üzerinden Bir İnceleme”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (Şubat 2021), 329-358.

Demir, Metin. “Din ve Devletin Kesişim Noktası: Cuma Hutbelerinde Ramazan Algısı”. *Ramazan ve Oruç*. ed. Berat Açıl v.dğr. 699-708. İstanbul: Belikan Basın, 2015.

Demir, Zekiye. “Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi (2001-2011)”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (2013), 95-118.

Doğan, Mebrure. “Ailede Değerlerin İnşasına Psikolojik ve Pedagojik Yaklaşım: Sevgi, Saygı, Sabır, Hoşgörü Değerleri Örneği”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/2 (15 Aralık 2023), 541-565. <https://doi.org/10.52637/kiid.1327397>

Gül, Erdem. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Ailenin Dönüşümü*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Gümrükçüoğlu, Süleyman. “Din Eğitimi Açısından Çocuğun Hakkını Korumada Ailenin Sorumluluğu”. *Turkish Studies - Religion* 15/2 (2020), 177-209. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42034>

Gümüş, Süleyman. “Modern Aile Biçimi: Ailedeki İmgesel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dergiabant* 12/1 (Mayıs 2024), 131-149. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1411651>

Hafizoğlu, Yakup. “Neslin Korunmasında Ailenin Önemi ve Animasyon Filmlerde Nesle Yönelik Eşcinsel Tehditler”. *Modern Dönemde Aile ve Problemleri*. ed. İbrahim Kutluay. 141-168. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.

İhtiyar, Bilgehan. “Türk Dizilerinde Aile Temsili: Gönül Dağı ve Yalı Çapkını Dizileri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi* 3/1 (2024), 99-115.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 37. Basım., 2022.

Kavas, Yusuf Bahadır. “Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Söylemlerin Cuma Hutbelerindeki Yeri”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/13 (2023), 2337-2354.

Kaya, Umut. “2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 221-258. <https://doi.org/10.18498/amaillad.989085>

Keyifli, Şükrü. “Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar”. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2019), 25-41.

Kılınçer, Hatice. “Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (2023), 193-217. <https://doi.org/10.34234/ded.1265651>

Kır, İbrahim. “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri.” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10/36 (2011), 381-404.

Kıroğlu, Melike. “Ailedeki Değer Kavramının Farklı Kuşaklardaki Anlamı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Nitel Bir Çalışma”. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi* 7/1 (2024), 85-108. <https://doi.org/10.55150/apjec.1459706>

Kirman, Mehmet Ali. “Küresel Kült Savaşlarının Yapıldığı Meydan Gençlik ve Aile”. *Diyanet İlmî Dergi* 40/2 (2024), 61-72.

Kocaman, Kasım. “Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/63 (2019), 1258-1271.

Koçak, Muhammed Furkan - İnce, Abdullah. “Popüler Türk Dizilerinde Sunulan Aile İmajı: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/50 (Aralık 2024), 539-571. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1526296>.

Köylü, Mustafa. “Ailede Din Eğitimi”. *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012.

Külekcî, Selda. “Medyada Muhafazakâr Aile Temsili: Kızılıçık Şerbeti Dizisi Örneği”. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* 11 (2024), 2103-2113. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12704598>

Martı, Huriye - Han, Abdurrahman. “Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 36 (Ağustos 2016), 35-53. <https://doi.org/10.21560/spcd.08810>.

Meydan, Hasan vdğr. *Zonguldak'ta Hayatın Anlamı ve Aile Değerleri Üzerine Olgusal Bir Araştırma*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.

Nirun, Nihat. *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: AKM Yayını, 2007.

Onay, Ahmet. “Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1999 Yılı Hutbeleri Örneği”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 1/17 (2014), 1-13.

Özdemir, Saadetin - Gıynaş, Ahmet Yusuf. “Yaygın Din Eğitiminin Z Kuşağına Katkısı: Cuma Hutbeleri Örneği”. *Atebe* 12 (Aralık 2024), 50-87. <https://doi.org/10.51575/atebe.1544267>.

Öztürk, Mahmut. “Aile Saadeti İçin Kur’ân’dan Öğütler”. *Peygamberimiz ve Aile*. ed. Hale Şahin - Rukiye Aydoğdu Demir. 21-27. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Sağlam, Halil İbrahim. *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile*. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2020.

Subaşı, Necdet. “Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları.” *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm Sempozyumu*. TDV Yayınları, 2002.

Sürücü, Sümeyye Kahraman. *Kur’ân ve Hadiserde Aile Kavramı*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şen, Seda. “Çocuğun Mahremiyet Eğitiminde Ailenin Rolü ve Önemi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 14-32. <https://doi.org/10.58201/utsobilder.1404141>.

Şentürk, Ünal. “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 14/14 (Eylül 2008), 7-32. <https://doi.org/10.21560/spcd.65610>.

Şirin, Turgay. “Küresel Tehditlerin Türkiye’nin Güncel Aile İstatistiklerine Etkisi”. *Küresel Tehditler Karşısında Aile*. ed. Turgay Şirin. 13-20. İstanbul: Aile Vakfı Yayınları, 2024.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. *I. Aile Şurası, Raporlar, Görüşmeler, Kararlar*. Ankara: Özkan Matbaacılık, 1990.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Cami’us-sahih*. ts.

Turan, İbrahim. “Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur’an’da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013), 71-104. <https://doi.org/10.17120/omuifd.13295>.

Usanmaz, İbrahim. “Üniversite Öğrencilerinin Aile ve Toplum Algıları Üzerine Metaforik Bir İnceleme”. *İctimaiyat (Aile Özel Sayısı)*, 36-53. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1701804>

Yalçın, Salih. “Sekülerleşme Olgusu Bağlamında Ailenin Geleceği”. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 5/8 (2025), 58-73.

Yiğit, Yasin - Şimşek, Vahdettin. “Content Analysis of AI’s Responses to Family-Related Religious Questions: A Comparative Study with the Fatwas of the Supreme Council of Religious Affairs”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ekim 2025), 58-73.

